

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Diplomová práce

2015

Miroslav Beneš

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Miroslav Beneš

**Komparace pojetí exilového tisku na
příkladu Svědectví a Listů**

Diplomová práce

Praha 2015

Autor práce: **Miroslav Beneš**

Vedoucí práce: **PhDr. Jan Cebe, PhD.**

Rok obhajoby: **2015**

Bibliografický záznam

Beneš, Miroslav. *Komparace pojetí exilového tisku na příkladu časopisů Svědectví a Listy*. Praha, 2015. 65 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Cebe, PhD.

Abstrakt

Diplomová práce se v úvodu zabývá obecnými dějinami poválečného Československa. Pozornost je pak věnována zejména únoru 1948, Pražskému jaru a srpnovým událostem roku 1968. Tato data znamenala dvě emigrační vlny z Československa. V této souvislosti jsou zde podrobně představeny osobnosti Jiřího Pelikána a Pavla Tigrida jako předních osobnosti československého exilu. Analytická část práce se pak zabývá komparací Tigridova Svědectví a Pelikánových Listů na základě důležitých událostí v poválečných dějinách. Práce je zaměřena hlavně na rozdílné vnímání Pražského jara nebo sametové revoluce v roce 1989.

Abstract

This thesis starts with the introduction of the general historic moments of postwar Czechoslovakia. Attention is paid to the February 1948, Prague Spring and the events of August 1968. These dates established two waves of emigration from Czechoslovakia. In this context, there are presented personalities of Jiří Pelikán and Pavel Tigríd as leading personalities of exile. The analytical part focuses on the comparison of Tigríd's Svědectví and Listy published by Jiří Pelikán. Analysis is based on important events in postwar history. The thesis is mainly focused on the different perceptions of the Prague Spring and the Velvet Revolution in 1989.

Klíčová slova

exil, Pelikán, Tigrid, Listy, Svědectví, Pražské jaro

Keywords

Exile, Pelikán, Tigrid, Listy, Svědectví, Prague Spring

Rozsah práce: 128 327

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...**3.1.2015**

Miroslav Beneš

Poděkování

Rád bych poděkoval panu doktorovi Cebemu za vedení diplomové práce i podnětné návrhy při jejím zpracování

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:

Beneš Miroslav

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2012

E-mail diplomantky/diplomanta:

benes.mirda@seznam.cz

Studijní obor/forma studia:

Žurnalistika/prezanční

Předpokládaný název práce v češtině:

Komparace pojetí exilového tisku na příkladu časopisů Svědectví a Listy

Předpokládaný název práce v angličtině:

Comparison of the concept of exile print magazines on example of Svědectví and Listy magazines

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013)

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)

LS 2013/2014

Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků):

Diplomová práce se v první části zabývá obecnými dějinami poválečného Československa. Zvláštní pozornost je pak věnována únorovým událostem roku 1948 a událostem Pražského jara 1968. Tato data znamenala dvě emigrační vlny z Československa. S tím souvisí i osobnosti Pavla Tigrida a Jiřího Pelikána, jakožto předních osobností dvou exilových generací. Hlavní část práce se zabývá srovnáním exilového tisku vznikajících v období komunismu na příkladu časopisů Svědectví (Tigris) a Listy (Pelikán). Práce bude zaměřena na rozdílné vnímání významných historických událostí Československa. Názory na srpen 1968, únor 1948. Časopisy budou zkoumány v době jejich souběžného vydávání, od roku 1971 až do roku 1989

Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků):

Cílem práce je zachytit jak po obsahové, tak po formální, resp. grafické stránce rozdíly obou zmíněných exilových časopisů. Výzkum bude zaměřen na rozdílné pojetí exilového tisku dvou odlišných exilových generací a na vliv názorových rozdílů Tigrida a Pelikána přihlédnutím k přelomovým událostem poválečné historie

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod – stručný úvod do problematiky; důvody výběru práce
2. Cíl práce a metodika – viz. Výše
3. Poválečná historie Československa – zejména roky 1948 (Vítězný únor) a 1968 (Pražské jaro)
4. Charakteristika osob Jiřího Pelikána a Pavla Tigrida – Stručný biografický popis a srovnání obou předních představitelů exilu
5. Charakteristika zkoumaných exilových časopisů – Obsahová a formální stránka Svědectví a Listů
6. Komparace pojetí obou titulů na základě názorových rozdílů jejich vydavatelů. Práce zkoumá zejména rozdíly obsahové, tématice, grafické úpravě, atp. ve vnímání únorových událostí roku 1948 a srpna 1968
7. Závěry vyplývající z výzkumu; prezentace poznatků
8. Přílohy

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

časopis Svědectví, časopis Listy (po celou dobu, kdy vycházely)

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Studium primární literatury a podkladových materiálů a jejich interpretace, analýza a komparace

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Praha, 2008, Masarykova dělnická akademie, 151 s.

Tato kniha přináší biografii jednoho z představitelů komunistického režimu v Československu, někdejšího ředitele ČST Jiřího Pelikána

Mně se nestýskalo: rozhovor, Pavel Tigríd, Petr Kotyk, 1. vyd., Praha 2010, Gutenberg, 157 s.

Knihla přináší přepis rozhovorů Pavla Tigrída o jeho životě a vydavatelské činnosti

Pražské jaro 1968: pokus o obnovu občanské společnosti; ed. Pavel Krákora, 1. vyd., Praha 2008, EPOCH, 287 s.

Publikace přibližuje dění v období tzv. Pražského jara roku 1968 a událostí těsně po něm. Toto historické období je zde zachyceno z mnoha hledisek

Srpen 1968; Jiří Dienstbier a kol., 1. vyd. , Praha 1990, Práce, 217 s.

Knihla pojednává o srpnových událostech roku 1968 a jejich celospolečenských důsledcích v tehdejší Československu.

1948: Vítězný únor: cesta k převratu, František Čapka, Jitka Lunerová, 1. vyd., Brno 2012, CPress, 152 s.

Publikace shrnuje nejdůležitější okamžiky únorového převratu v roce 1948. Zabývá se také směřováním poválečného Československa zakončené právě Vítězným únorem.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Jan Růžička. Pavel Tigríd a časopis Svědectví - historická a biografická studie. Praha: FSV UK V Praze, 2011

Karlíčková Iva. Kulturní dění v exilovém časopise Svědectví v 70. a 80. letech 20. století. Praha: FSV UK v Praze, 2012

Vojtová. Kristýna. M. S. Gorbačov, přestavba a glasnost' z pohledu československého tisku a disentu v letech 1985-1989. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2012

Datum / Podpis studenta/ky

26.6.2013.....

Obsah

1. ÚVOD	2
2. POVÁLEČNÉ ČESKOSLOVENSKO DO ÚNORA 1948	4
2.1. <i>Poválečná politická situace</i>	4
2.2. <i>Gottwaldovy kroky k převzetí vlády</i>	5
3. PRAŽSKÉ JARO 1968	8
3.1. <i>Politická krize</i>	8
3.2. <i>Změny ve vedení KSČ</i>	9
3.3. <i>Důrazné „varšavské“ varování</i>	13
3.4. <i>Invaze</i>	14
4. JIŘÍ PELIKÁN	15
4.1. <i>Pelikán jako přesvědčený komunista</i>	15
4.2. <i>Pelikánova cesta k Pražskému jaru</i>	18
4.3. <i>Pelikán v nemilosti</i>	20
4.4. <i>Pelikán v emigraci</i>	22
4.5. <i>Listy</i>	24
4.6. <i>Listy a Charta 77</i>	25
4.7. <i>Pelikán v politice</i>	27
4.8. <i>Pelikán po listopadu</i>	30
5. PAVEL TIGRID	31
5.1. <i>Dětství</i>	31
5.2. <i>Tigrid začínajícím novinářem</i>	32
5.3. <i>Tigrid v emigraci (BBC a publikační činnost)</i>	33
5.4. <i>Návrat domů</i>	35
5.5. <i>Další odchod ze země</i>	36
5.6. <i>Svobodná Evropa</i>	38
5.7. <i>Amerika</i>	40
5.8. <i>Svědectví</i>	40
5.9. <i>Pražské jaro a srpnová okupace</i>	42
5.10. <i>Charta 77 a sledování StB</i>	44
5.11. <i>Osmdesátá léta, rok 1989 a léta po něm</i>	44
6. ANALÝZA ROZDÍLŮ LISTŮ A SVĚDECTVÍ	46
6.1. <i>Cíle a metody analýzy</i>	47
6.2. <i>Invaze vojsk Varšavské smlouvy očima Svědectví</i>	47
6.3. <i>Invaze vojsk Varšavské smlouvy očima Listů</i>	50
6.4. <i>Reflexe okupace roku 1968</i>	53
6.5. <i>Helsinská smlouva pohledem Svědectví</i>	54
6.6. <i>Helsinská smlouva pohledem Listů</i>	55
6.7. <i>Reflexe Helsinské smlouvy (1.2.1975)</i>	56
6.8. <i>Rok 1989 v Československu a v Evropě pohledem Svědectví</i>	57
6.9. <i>Rok 1989 v Československu a v Evropě pohledem Listů</i>	59
6.10. <i>Reflexe roku 1989 v Československu a v Evropě</i>	61
7. ZÁVĚR	62
8. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63

1. Úvod

Období po druhé světové válce znamenalo pro Československo velmi složité období. Poválečná historie proto logicky zapříčinila i poměrně masivní odchod tisíců lidí za hranice. První taková vlna emigrantů odešla už po únorovém převratu v roce 1948. Ať už z důvodů stíhání nebo nesouhlasu s komunistickou politikou. Nová garnitura ve vedení státu také velmi často znamenala zákaz umělecké nebo vědecké činnosti. Mezi těmi, kdo po únorů opustili svou vlast byl i Pavel Tigríd, který se doma v podstatě jen zastavil po válečné emigraci ve Velké Británii.

Druhou vlnou emigrantů byli lidé, kterým naděje nebo kariéru zhatila invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Mnozí, kteří v ideály socialismu dosud věřili, své myšlení právě tehdy obrátili. Ztráta iluzí byla pro ně mnohdy velmi těžká a bolestná. A právě v této době vzniká jakési emigrantské schizma, které rozdělilo český exil na dvě vlny.

Tato diplomové práce předkládá na konkrétním příkladě právě rozdíly těchto dvou emigračních vln. Poúnorová je představována Pavlem Tigrídem a jeho časopisem Svědectví. Druhou v této práci zastupuje Jiří Pelikán s periodikem Listy. Ačkoliv oba muži měli mnoho společného, víc už se lišit ani nemohli. Zatímco se Jiří Pelikán v padesátých letech podílel na prověrkách na československých vysokých školách, Pavel Tigríd byl v té době dávno mimo republiku, protože mu hrozilo mnohaleté vězení. Oba muži se lišili také v pohledu na Pražské jaro. Právě tomuto období se práce podrobně věnuje.

Obě exilová periodika jsou srovnávána na základě vybraných událostí poválečné historie – roku 1968, podpisu Helsinské smlouvy z roku 1975 a sametové revoluce roku 1989. Rok 1948, který byl původně zamýšlen k porovnání, se v obou časopisech příliš často nevyskytuje. Jednak proto, že oba časopisy začaly vycházet několik let po únoru a jednak kvůli rolím, kterou oba muži v těchto událostech hráli. Pro Tigrída byl únor další záminkou k emigraci a neblahý symbol komunismu, který už nemusí být podrobně popisován. Pro Pelikána byl zase třináctou komnatou, o které jen velmi nerad s kýmkoliv hovořil a jen neochotně se ke své tehdejší roli vracel.

2. Poválečné Československo do února 1948

2.1. Poválečná politická situace

„První tři roky po válce dovolovaly, abychom si mysleli, že půjdeme vlastní cestou. Pod kulisou formální demokracie se však už připravoval násilný převrat tím, jak komunisté dostávali na nejdůležitější místa své lidi. Pak postavili ostatní politické strany, prezidenta, odbory před svůj diktát.“¹

Takto popisoval v roce 1998 poválečné události v Československu Ludvík Vaculík. Stručné shrnutí, které ale poměrně přesně popisuje kritické období v Československu. První roky po druhé světové válce lze jednoduše nazvat provizoriem. Válečným konfliktem poznamenaná země nenabízela zprvu mnoho politických možností. Vládní kabinet vzniklý z dohody politických stran a exekutivu vykonávalo prozatímní Národní shromáždění. Volby do Ústavodárného shromáždění proběhly 26. května roku 1946. S víc než 38 procenty hlasů v nich zvítězili komunisté. Jejich úspěch byl založen na mnoha faktorech. Volební program slibující jistoty a nedávné osvobození velké části republiky Rudou armádou (s tím spojená propagace Sovětského svazu) u občanů získal širokou podporu.²

Dne 2. července 1946 tak byla jmenována nová vláda v čele s Klementem Gottwaldem. V osmnáctičlenném kabinetu získali komunisté hned 7 křesel. V následujících letech sváděly demokratické strany s komunisty tuhý boj v mnoha otázkách. Jednání o hospodářské politice a zejména otázka znárodnění se nesly ve znamení tvrdých slovních střetů. Komunisté rovněž plánovali pozemkovou reformu a kontrolovali tehdejší rozhlasové vysílání. Zkoušeli také prosadit důkladnou kontrolu tisku. Zejména v hospodářských otázkách to byl mnohdy ze strany ostatních stran boj marný. Komunistická strana měla na své straně obrovskou sílu sjednocených odborů, které tehdy vedl pozdější prezident Antonín Zápotocký.²

¹ Ludvík Vaculík, Vzpomínka po čtyřiceti letech, Srpen 1968, 40 let poté, Sb. textů, CEP 2008, ISBN 978-80-86547-64-0, 228 s., s.18

² Dějiny zemí koruny české II, Paseka , 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 258

Komunistický puč byl pečlivě připravován již několik týdnů před únorem. Komunisté v těchto pohnutých dnech využívali značné podpory obyvatelstva.³

2.2. Gottwaldovy kroky k převzetí vlády

17. února začíná schůze vlády. Ta se schází k projednání stěžejního bodu ohledně zneužívání Bezpečnosti komunistickými politiky. Gottwald vždy argumentuje slovy, že se celá situace musí projednat za přítomnosti údajně nemocného ministra vnitra Václava Noska. Gottwald proto ihned po schůzi navštěvuje prezidenta Edvarda Beneše.

Vyjadřuje svoji obavu z vládní krize a ze snah o ustavení úřednické vlády. Odpolední druhá část jednání vlády byla Gottwaldem přerušena. Hlavní bod programu, týkající se podezření na zneužívání ozbrojených složek tak nebyl projednán. Na tomto bodě de facto veškerá jednání selhávají.⁴

Spory komunistů s dalšími stranami se táhl ještě několik dní. 19. února došlo k dalšímu klíčovému jednání. Gottwald spolu se Slánským a Kopeckým se snažili přesvědčit sociální demokraty v čele s předsedou Laušmanem, aby s nimi uzavřeli spojení a ustavili levicovou vládu. Sociální demokraté to ale radikálně odmítli. Nechtěli jít s komunisty proti ostatním stranám. Ihned po jednání vlády opět navštěvuje Klement Gottwald prezidenta republiky Beneše a informuje o zhoršující se situaci ve vládě. Beneš premiéra ujišťuje, že nepřipustí úřednickou vládu a že ho nadále uznává jako premiéra. Večer už Gottwalda jeho tajní agenti informují o záměru tří nekomunistických ministrů podat demisi. Situace začíná být vážná. Proto do Prahy přilétá sovětský náměstek ministra zahraničních věcí Zorin a americký velvyslanec L. A. Steinhardt.⁴

20. února už se jednání zúčastnili pouze komunističtí a sociálně-demokratičtí ministři. Svoji demisi tehdy oznámili členové vlády z lidové strany, demokratické strany i národní socialisté. Jediní, kdo zatím zůstali stranou, byli sociální demokraté, kteří nechtěli jít do spolku s komunisty, ale ani rezignovat na své funkce. Předseda národních socialistů Petr Zenkl v poledne předává prezidentu republiky demise ministrů zmiňovaných tří stran. Gottwald u prezidenta odpoledne opět vyjedná a deklaruje, že je schopen odstoupící ministry nahradit. Po skončení večerní schůze předsednictva ÚV KSČ rozhodli Gottwald se Slánským o svolání velké demonstrace na Staroměstské náměstí. Konala se hned druhý den. Oba tuto demonstraci chápali jako nejvhodnější

³ Časopis Totalita [online], dostupný na: http://www.totalita.cz/1948/1948_0217.php [2.3.2014]

⁴ Časopis Totalita [online], dostupný na: http://www.totalita.cz/1948/1948_0217.php [2.3.2014]

prostředek, jak přenést řešení vládní krize do ulic. Radikální křídlo strany, vedené Kopeckým a Ďurišem na vedení tlačilo, aby zradikalizovalo svoji snahu o převzetí moci.⁵

21. únor byl ve znamení velké demonstrace komunistů na Staroměstském náměstí, kde se sešly tisíce stoupenců Národní fronty a požadovali přijetí demise a doplnění vládního kabinetu o komunistické ministry. Komunisté ke své propagaci využili také rozhlas. Jejich slova i atmosféra tak byla přenášena do celé republiky. I Pražský hrad byl celý den bombardován rezolucemi a telegramy. Zejména od pracujících z malých měst, kteří na Beneše tlačili, aby demisi přijal. Pětičlenná delegace odborářů dokonce na Hrad osobně dorazila. Komunisté v tento den začali vytvářet Lidové milice a mobilizovali slovenské partyzány. Situace se začala vyostřovat. K žádným otevřeným střetům ale nedocházelo.⁶

Následující den se konalo velké zasedání závodních rad po celé republice. V režii komunistů a v atmosféře zastrašování nekomunistických delegátů se výbory vyslovovaly ve prospěch komunismu a vytvoření jednobarevné vlády. Gottwaldův nátlak na předsedu sociální demokracie sílil. Laušman byl postaven před ultimátum. Buď přijme podmínky komunistů a budou vládnout společně, nebo dojde k rozkolu uvnitř jeho strany. 22. února sehrála zásadní roli vykonstruovaná zpráva o údajné přípravě protistátního puče a vyřazení rozhlasu. Tato akce Státní bezpečnosti se později ukázala jako nepodložená. Nicméně dala komunistům a jimi řízeným orgánům možnost zatknout několik osob a provést prohlídky stranických sekretariátů. Od té chvíle byly hlídány mosty, rozhlas i důležité budovy.⁷

Od dalšího dne se tak situace výrazně radikalizuje. Ministerstvo vnitra přímo nařizuje kontrolovat a hlídat konkurenční strany i jejich sídla. Výjimkou nejsou domovní prohlídky ani zatýkání. Komunisté cíleně narušují jednání, omezují distribuci papíru pro letáky, atp. Ministři, kteří podali demisi přesto doufají ve vyřešení a zklidnění celé

⁵ Časopis Totalita, dostupný na: <http://www.totalita.cz/1968/1968.php> [15.2.2014]

⁶ Tamtéž

⁷ Tamtéž

situace a s největší důvěrou se obrací na prezidenta Beneše. Tlak na něho ale ze všech stran neustále sílí. Všichni doufají, že mu nepodlehne, ale Gottwaldovy návštěvy a tvrdé jednání jsou na denním pořádku. I přesto Beneš nekomunistickým ministrům vytrvale slibuje, že komunistům nepodlehne. Večer navíc prezidenta přišli přímo na Hrad podpořit sociálně-demokratičtí studenti, kteří se předtím sešli v Obecním domě. K sídlu hlavy státu jich nakonec dorazilo přes deset tisíc.⁸

Den před převzetím moci už se objevují nepokryté výhrůžky zatýkáním politických odpůrců. V pravé poledne se navíc rozjíždí generální stávk, která má vyvolat další tvrdý tlak na přijetí ministerských demisí. Práci tehdy bojkotovalo přes dva a půl milionu zaměstnanců po celé republice. Represe se nevyhnuly ani národně-socialistické straně. Přestal vycházet jejich stranický deník Svobodné slovo a několik funkcionářů skončilo ve vazbě. Podobné, i když menší postihy potkaly Československou stranu lidovou (zákaz Lidových novin). Sociální demokracie v tento den dokonala svůj rozklad. Skupina představitelů kolem Zdeňka Fierlingera spolu s milicionáři obsadili Lidový dům a požadovali spojení s komunisty. Lidé kolem Laušmana už v podstatě neměli šanci situaci zvrátit. Pod tlakem okolností se proto předsednictvo rozhodlo pro účast v nové Gottwaldově vládě. Komunisté tak už v tento den prakticky převzali moc ve státě.⁹

Poté, co dopoledne 25. února Beneš nepřijal národní socialisty, dostavil se na Hrad Gottwald v doprovodu Antonína Zápotockého a Václava Noska a předali Edvardu Benešovi složení nové vlády. Další Gottwaldova návštěva v půl páté netrvala ani deset minut. Prezident demisi ministrů přijal a potvrdil novou vládu. Bylo rozhodnuto. Jediní, kdo se proti puči postavili, byli studenti. Pětitisícový dav se za přítomnosti lidových milicí a bezpečnostních složek vydal na Hrad. Prezident už ale protestující nepřijal. Toto byl jediný odpor, který se v únoru 1948 uskutečnil. Československo čekalo 41 let totality.¹⁰

⁸ Časopis Totalita, dostupný na http://www.totalita.cz/1948/1948_0224.php [1.9.2014]

⁹ Tamtéž

¹⁰ Tamtéž

3. Pražské jaro 1968

3.1 Politická krize

Jako pražské jaro označujeme krátké období liberalizace mezi roky 1967 a 1968.

V době, kdy pomalu doznívala doba útlaku z 50. let a končily poslední zbytky stalinistického kultu osobnosti, přišly na řadu pokusy o reformu socialismu v tehdejším Československu.¹¹

„Pražské jaro 1968 představuje vůbec nejrozsáhlejší experiment reformního komunismu. Začalo jako opožděný pokus o destalinizaci v zemi, jež toužila po hlubokých, zásadních změnách – proto také záhy, vlivem spontánního pohybu - společnosti, přerostlo v proces, který začal odbourávat nejen stalinské dědictví, ale i základní charakteristiky režimu.“¹²

Tehdejší politické a společenské poměry kritizovala zejména inteligence. Jisté pnutí ale bylo patrné i v samotné komunistické straně, která se v té době potýkala s významnou destabilizací i ekonomickými problémy. Československo se potýkalo hlavně s nedostatkem některých potravin i hospodářskou nejistotou.¹³

Část stranických předáků si uvědomila, že se bez občanské angažovanosti se nepodaří nashromážděnými problémy nijak pohnout. Panovaly proto oprávněné obavy, zda tvrdá politika, představovaná tehdejším prezidentem Antonínem Novotným, nejvyšším představitelem strany a státu zároveň, může vést k potížím, které by mohly být pro Komunistickou stranu likvidační.¹⁴

¹¹ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 280

¹² Časopis Akademie věd ČR [online], dostupný na: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [1.1.2013]

¹³ Časopis Akademie věd ČR [online], dostupný na: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [12.1.2013]

¹⁴ Časopis Akademie věd ČR [online], dostupný na: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [1.1.2013]

Koncem roku 1967 spory kolem otázky, jak dál řídit společnost, v jaké míře a zda vůbec by se měla veřejnost účastnit rozhodovacích procesů, vyvolaly krizi na nejvyšší stranické úrovni. Právě tehdy byl Antonín Novotný plenárním zasedáním ústředního výboru KSČ zbaven funkce prvního tajemníka. Zbýl mu tak „jen“ úřad prezidenta republiky. Z krize vzešel Alexander Dubček. Dosud ne zcela známý šéf slovenských komunistů byl zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. Psal se 5. leden 1968. Sám přitom ještě netušil, jak hluboko se zapíše do novodobých československých dějin.¹⁵

3.2. Změny ve vedení KSČ

Nová vlna ve stranickém vedení ale neuvažovala o politickém pluralismu nebo nastolení demokratických pořádků. Šlo jí spíš o demokratizaci veřejného a stranického života. V tomto duchu mluvil hlavně další čelní představitel Pražského jara - Josef Smrkovský, tehdejší předseda Národního shromáždění. Toho společně s předsedou vlády Oldřichem Černíkem do funkce jmenoval nový prezident republiky Ludvík Svoboda, který byl zvolen 30. března roku 1968.¹⁶

Veřejnost se zpočátku do procesů zapojovala jen pozvolna. Domnívala se, že se jedná o pouhý palácový převrat. Pozice reformních sil tak byly zpočátku značně nejisté. Bez podpory zdola byly změny jen těžko představitelné a obtížné.

Významnou roli tehdy sehrály sdělovací prostředky. Především zrušení cenzury 4. března 1968. Tolerována byla nejen svoboda slova, ale i svoboda shromažďování. 13. března se proto sešel první mítink ve Slovanském domě, kde pražská mládež kladla představitelům veřejného života odvážné dotazy vztahující se k politice KSČ.¹⁷

Nová krev ve vedení republiky se svými reformními kroky příliš neotálela. Již počátkem dubna přijal ústřední výbor tzv. Akční program KSČ, jehož součástí se stal koncem května tzv. tržní program. Tímto rozhodnutím se vláda v podstatě zbavila

¹⁵ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 282

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ Časopis Akademie věd ČR [online], dostupný na: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [1.1.2013]

možnosti přímých zásahů do národního hospodářství, což bylo do té doby zcela nepředstavitelné.¹⁸

Akční program spočíval na dvou hlavních bodech:

- prosazení principu socialistického podnikání v uskutečňování samostatnosti podniků a jejich relativní nezávislost na orgánech státu (v 80. letech to byl pod názvem "chozraščot" hlavní princip Gorbačovovy perestrojky)
- dlouhodobější úkol předpokládal uskutečnění nezbytných strukturálních změn, které by snížily energetickou a materiálovou náročnost ekonomiky.

V další části se dokument zabýval otázkami rozvoje vědy, vzdělanosti a kultury obecně. Vycházel přitom z předpokladu, že socialismus musí zabezpečit plnou svobodu vědeckého bádání. Vědecká diskuse, díla ani časopisy neměly podléhat žádné cenzuře. Ve hře bylo taktéž zkvalitnění školství a humanizace kultury. Měly být odstraněny zásahy v kulturní politice a byrokratické a stranické zásahy v kultuře.¹⁹

Tyto a mnohé další kroky byly trnem v oku nejen některým členům Komunistické strany. Nervozita byla patrná hlavně ze strany Sovětského svazu. V Československu se čím dál častěji objevovaly projevy nesouhlasu se společenskými změnami. V červnu uspořádaly Lidové milice akci na obnovu „starých pořádků“, demonstrovali i zaměstnanci velkých závodů. Do ulic vyšli například dělníci z automobilky Praga. Objevovaly se i projevy politiků. V tomto směru největší aktivitou oplýval Vasil Bil'ak, který své protireformní názory prezentoval na stranických fórech.²⁰

Českoslovenští reformátoři vyslechli řadu varování ze strany Sovětů před dalším uvolňováním režimu a plně si uvědomili, že existuje pevná hranice, kam je možné v reformním pokusu zajít a kterou jim Moskva nedovolí překročit. Přizpůsobili tomu i svůj projekt reformy. Původní úvahy o její podobě šly velmi daleko a mohly otevřít cestu, na jejímž konci by stála zcela zásadní proměna stávajícího politického systému.

¹⁸ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 283

¹⁹ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 284

²⁰ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 287

Po varovných slovech z Drážďan, kde se naši představitelé setkali s ostatními členy Varšavského paktu, předešla KSČ ve svém *Akčním programu*, přijatém počátkem dubna, projekt opatrné, shora řízené reformy. Nedokázala se v něm ani důsledně rozejít s vlastní minulostí a deformacemi, které ji neustále provázely, ani dát jasné záruky, že demokratizační proces bude pokračovat a bude se vyvíjet směrem ke svobodě a demokracii.²¹

„Je přitom třeba, abychom zůstali realisty. Dokonce se tvrdí – doufejme, že oprávněně – že je to je to jeden z charakteristických rysů naší povahy. Realismus nám radí, abychom velmi uvážili všechny podmínky, které působí kolem nás. Především nás toto uvážení v dnešní situaci nesporně povede k závěru, že Československo zakotvené mezi socialistickými státy poprvé ve své historii získalo takové zabezpečení svých hranic a své státní existence, jaké ještě předtím naše dějiny nepoznaly. Je dnes nemožné, aby se opakoval Mnichov, aby se opakoval 15. březen 1938.“²²

Toto vyjádření Antonína Šnejdárka dokonale vystihuje postoj tehdejších komunistů. Ačkoliv zde byly neklamné známky vojenských příprav, nepřikládali tomuto faktu velkou váhu. Jistou dávkou nervozity vyvolalo až červnové štábní cvičení vojsk Varšavské smlouvy na Československém území. Tento krok jim dodal dokonalý přehled pro pozdější invazi.²³

Tehdejší představitelé čelili tlaku také ze strany občanů. Veřejnost totiž požadovala více, než jí vydaný *Akční program* nabízel. Stupňovala své požadavky na urychlenou demokratizaci života celé společnosti a garance proti opakovanému zneužití moci. I přes ustanovení komunistického programu vznikaly první zárodky plurality.²⁴

V Československu se formoval K (Klub) 231 jako prozatímní představitel občanů Československa postižených zneužitím právního řádu po únoru 1948. Ten si kladl za cíl prosadit důslednou rehabilitaci všech osob vězněných z politických důvodů nebo osob postižených zákonem č. 231/1948 Sb. za podvracení republiky. V té době začal vyvíjet

²¹ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 283

²² Z rozhovoru ředitele Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomiku Antonína Šnejdárka pro *Večerní Prahu*, 2. dubna 1968), in: Dějiny zemí koruny české, s. 284

²³ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 284

²⁴ Tamtéž

svou činnost Klub angažovaných nestraníků (KAN), jenž usiloval o zrovnoprávnění nekomunistů se členy strany a odstranění tzv. kádrového stropu, který nestraníkům bránil v uplatnění – ať už při studiu, nebo zaměstnání.

Požadavky, aby se komunistická strana v budoucnu ucházela o svobodně projevenou důvěru občanů, lidé měli právo převzít plnou účast a odpovědnost za vývoj společnosti a otázka lidských a občanských práv, se stala v dalším vývoji klíčovou. Nekomunistické politické strany dokonce usilovaly o získání podílu na politické moci. Koncem dubna se objevily první dělnické výbory na ochranu tiskové svobody a bývalí sociální demokraté činili konkrétní kroky k obnově své strany.²⁵

Kroky obyvatel i aktivity sdělovacích prostředků stále více celý reformní proces posouvaly směrem, o němž straničtí vůdcové nikdy neuvažovali. Pouhá demokratizace se měnila v demokracii, reforma se stávala revolucí. Straničtí vůdci, včetně Dubčeka, pocíťovali stále větší znepokojení a začínali uvažovat o opatřeních, která by aktivity obnovující se občanské společnosti omezila.²⁶

Koncem května byla ústředním výborem přijata rezoluce, kde se objevil termín „nebezpečí zprava“ – veškerá činnost popírající komunistický mocenský monopol. Čelit této hrozbě vyžadovalo mj. zbrzdit reformní tempo. Podobné úvahy vyvolávaly ve veřejnosti obavy, zdali vedení KSČ ještě vůbec o reformu usiluje. Potvrzovala je i řada kroků stranických vůdců učiněných v červnu. V reakci na pokus obnovit činnost sociálně-demokratické strany dali zřetelně najevo, že se s nikým nebudou dělit o moc a jsou připraveni i k mocenskému zásahu. Zajistit to měl připravovaný zákon o Národní frontě, jímž by se znemožnila jakákoli politická činnost nových politických subjektů, dosud stojících mimo Národní frontu. Ve veřejnosti tak rostlo přesvědčení, že se reformní proces zpomaluje a že je nezbytné proti těmto retardačním tendencím zasáhnout. V té době přichází Ludvík Vaculík s manifestem *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem*. V textu publikovaném 27. června

²⁵ Časopis Akademie věd ČR, dostupný na: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [12.1.2013]

²⁶ Dějiny země koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 286

vyjádřil nejen znepokojení společnosti nad zpomalujícím se tempem demokratizace. Také vyzval občany, aby vzali budoucnost do vlastních rukou.²⁷

3.3. Důrazné „varšavské“ varování

Vaculíkův manifest vyvolal kritickou odezvu vedení KSČ. To vyhovovalo i představitelům států Varšavské smlouvy, které přišly s tvrzením, že Československu reálně hrozí likvidace socialistického zřízení. Od počátku července stupňovali svůj nátlak a po československých vůdcích požadovali, aby této hrozbě zabránili. Pokyny, co dělat proti nebezpečí kontrarevoluce, jim sdělili v dopisu ze společné porady ve Varšavě a zopakovali je v několika rozhovorech s československým vedením KSČ.

Nejvýznamnějšími se staly rozhovory mezi vedením KSČ a Komunistické strany Sovětského svazu v Čierné nad Tisou. Ty se konaly od 29. července. Pro Moskvu toto setkání představovalo poslední pokus, jak přimět československé předáky, aby se sami pokusili obnovit otřesený mocenský monopol KSČ – měli se zavázat mj. k tomu, že vezmou pod svou kontrolu sdělovací prostředky, mocenské nástroje státu, především bezpečnostní aparát, ukončí existenci různých klubů a politických uskupení, z jejich funkcí odstraní ty, kteří podle Moskvy oslabovali tzv. vedoucí úlohu komunistické strany. Ani další jednání nebyla příliš úspěšná. V Karlových Varech se s Dubečkem setkal východoněmecký stranický vůdce. János Kádár z Maďarska se s ním později sešel v Komárně.²⁷

Československé vedení každopádně dalo v Čierné Sovětům neurčité přísliby, že zadané úkoly splní. Dubeček spojoval tyto závazky s mimořádným sjezdem KSČ, který se měl 9. září 1968 sejít v Praze. Moskva ale požadovala okamžitou nápravu. Nemínila riskovat komunistický sjezd, jehož průběh byl nejistý. Mohl potvrdit reformní proces v podobě Akčního programu KSČ, ale také mohl jít dál a začít odbourávat komunistický mocenský monopol.²⁷

Československá veřejnosti o jednáních v podstatě nevěděla. Dostalo se jí jen velmi kusých informací o obsahu jednání a lichých ujištění, že rozhovory zažehaly krizi v československo-sovětských vztazích. Pak se politici odmlčeli.²⁸

²⁷ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 286 - 287

Své mlčení ukončili až 17. srpna, kdy se sešli s novináři. Teprve teď přišla řeč na to, nakolik oprávněné je přesvědčení, že reformě nestojí nic v cestě. Tehdy se nechal slyšet předseda národní fronty František Kriegel. Varoval před "Damoklovým mečem, který nad námi visí jen na tenké niti". Jeho slova tak svědčila spíše o opaku a upozorňovala na bezprostřední hrozbu vojenského zásahu. Bylo však již pozdě společnost mobilizovat. Vojska Varšavské smlouvy²⁹ již byla na cestě. V noci z 20. na 21. srpna začala intervence.³⁰

3.4. Invaze

21. srpna se na československém území nacházelo kolem 750 tisíc vojáků a okolo 6 tisíc tanků. Hlavní státní představitelé (Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, a další) byli odvezeni do Sovětského svazu. Vojska byla v Československu zaskočena spontánním odporem proti okupantům. Po celé zemi se uskutečnilo mnoho manifestací. Střety si, bohužel, vyžádaly také oběti na životech. Už před vpádem vojsk, tedy 20. srpna se sešlo konzervativní křídlo strany (V. Biřák, E. Rigo, A. Kapek, J. Piller a A. Indra). Ti chtěli tuto těžkou situaci obrátit ve svůj prospěch. Podle mnoha zdrojů byli o invazi nepochybně předem informováni.³¹

Naši odvezení představitelé v čele s prezidentem Ludvíkem Svobodou jednali 23. srpna s Leonidem Brežněvem v Moskvě. Delegace byla nakonec donucena podepsat tzv. Moskevský protokol o dočasném pobytu vojsk na československém území. Podepsali všichni, kromě jednoho muže. Předseda Národní fronty František Kriegel se odmítl podřídit moskevskému diktátu. Kriegel nepodepsal, ačkoliv mu bylo jasné, že ho čin připraví o politickou kariéru.

„Odmítl jsem podepsat tzv. Moskevský protokol. Odmítl jsem to proto, že jsem v tomto protokolu viděl dokument, který všestranně svazoval ruce naší republiky. Odmítl jsem

²⁸ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 288;

²⁹ Československo okupovala vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Bulharské lidové republiky a Německé demokratické republiky

³⁰ Časopis Akademie věd ČR [online], dostupný na: <http://abiciko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html> [12.1.2013]

³¹ Dějiny zemí koruny české II, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 289

jej podepsat proto, že podepsání se dělo v ovzduší vojenského obsazení republiky, bez konzultace s ústavními orgány a v rozporu s cítěním lidu této země... Hlasoval jsem proti ratifikaci smlouvy o dočasném pobytu vojsk na našem území... Tato smlouva o dočasném pobytu vojsk na našem území postrádá základní náležitost řádné smlouvy, tj. dobrovolnost... Smlouva byla podepsána nikoliv perem, ale hlavněmi děl a samopalů...³²

Období po vstupu okupantů nazýváme Normalizací. Režim, který trval až do listopadu 1989 se nesl ve znamení politických čistek a silných stranických zásahů ve všech oblastech tehdejšího života.

4. Jiří Pelikán

4.1. Pelikán jako přesvědčený komunist

Jiří Pelikán se narodil v Olomouci 7. února roku 1923. Napůl pocházel ze židovské rodiny. Jeho matka Božena, ale později konvertovala ke katolické víře. Jeho otec, pedagog a sochař na pražské akademii mu předal část uměleckých genů. Z celé rodiny na něho ale měl největší vliv starší bratr Vladimír, který byl funkcionářem Komunistické strany a Jiřího tak přímo politicky formoval. Navíc vyrůstal v době mnichovské zrady a ustavení Protektorátu Čechy a Morava. Tyto události ho definitivně utvrdily v jeho politickém přesvědčení. Neschopnost a zrada západních velmocí jej definitivně zorientovala východním směrem.³³

V necelých sedmnácti letech nastupuje do ještě ilegální Komunistické strany. Roznášel letáky a tvořil tzv. technický aparát tehdejší organizace. Mimo jiné organizoval nové buňky aktivní mládeže a novým zájemcům vysvětloval poslání tehdejší strany. Do Komunistické strany byl formálně přijat v roce 1939, čímž se mu splnil jeho největší dosavadní sen.³⁴

³² František Kriegel, *Projev na zasedání ÚV KSČ*, podzim 1968, in *Dějiny země koruny české II*, Paseka, 1992 ISBN 80-85192-30-6, 309 s., s. 284

³³ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 10

³⁴ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 11

Němečtí okupanti aktivity olomouckých komunistů samozřejmě nemohli přehlédnout. V srpnu roku 1940 byl Jiří Pelikán s bratrem a mnoha dalšími zadrženi gestapem. Ačkoliv byl po půl roce propuštěn, rozhodl se přejít do ilegality a dlouhá léta se skrýval na nejrůznějších místech Moravy. Nakonec se s falešnou identitou usadil v horské vesnici Kořenec, kde byl dokonce zaměstnán jako tajemník obecního úřadu. I když byl výrazně izolován od centra dění, neustále se snažil o odbojovou činnost. Po skončení války v roce 1945 se dokonce stal předsedou kořeneckého místního národního výboru a založil zde i organizaci Komunistické strany.³⁵

„Února jsem se zúčastnil jako člen předsednictva krajského výboru KSČ, kdy jsem se podílel na řadě akcí celokrajského významu, a jako politický tajemník OV KSČ vysoké školy jsem řídil hlavně akce přebírání vysokých škol a jejich očisty od reakčních elementů.“³⁶

Nadšený komunist Pelikán byl jedním z tvůrců nových reformovaných vysokých škol. Po únoru se stal předsedou Československého svazu studentů a též působil ve vedení SSM (Socialistický svaz mládeže). Jeho značná angažovanost ve stranickém životě ho katapultovala do – pro jeho věk nezvykle – vysokého postavení. Kromě řádu 25. února se jako nadějný zástupce studentstva zařadil na seznam kandidátů pro květnové volby v roce 1949. V této době také probíhala jeho korespondence s nejvyššími představiteli Komunistické strany. Těm se zavazoval k plnění důležitých úkolů.

„Odstranili jsme studijní prověrkou ze svých řad všechny flákače a věčné studenty, z nichž se na vysokých školách rekrutovali reakcionářské, protilidové elementy [...] Celou svou prací budeme usilovat o to, aby z vysokých škol odcházeli do veřejného života, do státního a hospodářského aparátu vysoce kvalifikovaní odborníci ovládající vedle svého oboru nepostradatelné učení všech učení, marxismus-leninismus.“³⁷

³⁵ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 10, kromě toho svědectví Františka Paroulka z 26. července 1946, který opatřil Pelikánovi dokumenty po svém bratrovi (AMV, k.325-41-1,s 8-14)

³⁶ Pelikán, Vlastní životopis. Naopak v Il fuoco di Praga (s.53-79) a v dalších, pozdějších dílech Pelikán spíše přehlíží úlohu, kterou měl po únoru 1948

Jeho nadšení režimem se prohloubilo po jeho návštěvě Sovětského svazu v roce 1949.

„Jsou to nádherní lidé, od nichž se ještě musíme mnoho učit [...] To, za co u nás ještě bojujeme, o čem diskutujeme, uvažujeme a sníme, je tam, v Sovětském svazu skutečností – hmatatelnou a každodenní skutečností.“³⁸

Ve velmi podobném duchu si Pelikán se Slánským dopisoval vícekrát. Právě s Rudolfem Slánským, generálním tajemníkem ústředního výboru KSČ ho pojilo silné pouto (nejen díky společným židovským kořenům). Spatřoval v něm jeden z hlavních opěrných bodů tehdejšího nového Československa. Rok 1949 byl ale, ačkoliv jen rok po únoru, opět rokem zlomovým. Komunisté se v té době přeorientovali z pronásledování vnějšího nepřítele do vlastních řad. Na scénu vstupují politické čistky nejen s oponenty a domnělými nepřáteli režimu (Heliodor Píka). Smyčka se stahovala i na těch nejvyšších místech. Vše vyvrcholilo senzačním zatčením a odsouzením k smrti samotného Rudolfa Slánského.³⁹

Rozsáhlé politické čistky měly odhalit velké protistranické spiknutí, které údajně proniklo až do špiček KSČ. V souvislosti s probíhající kampaní proti sionismu a kosmopolitismu byla celá kampaň vedena výrazně antisemitsky. S postupujícím vyšetřováním a pokračujícím konstruováním případu protistátního komplotu byl do čela skupiny spiklenců postaven právě Rudolf Slánský, který byl židovského původu.⁴⁰

Na zasedání ÚV KSČ 6. 9. 1951 byl Slánský po závažných obviněních, kdy měl budovat paralelní mocenské křídlo ve straně, sesazen z funkce generálního tajemníka a měl nadále působit na pozici náměstka předsedy vlády. 23. 11. 1951 byl nicméně zatčen. Příprava procesu trvala další rok, kdy byl Rudolf Slánský podroben řadě trýznivých výslechů. Dokonce se v cele pokusil o sebevraždu. Pečlivě zinscenovaný „proces s protistátním a spiklenceckým centrem“ začal 20. 11. 1952 a po týdenním

³⁷ Pelikán Slánskému 20. března 1949, č. 383 Či-Ra (kopie), FP, k.6.

³⁸ Jiří Pelikán, Poznal jsem studenty země, kde zítra znamená již včera, Předvoj, 2. prosince 1949

³⁹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 15

⁴⁰ Ústav pro studiu totalitních režimů, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ, dostupné na: <http://www.ustrcr.cz/cs/rudolf-slansky> [2.3.2014]

jednání soud vynesl rozsudky. Mezi jedenácti osobami odsouzenými k smrti byl i Rudolf Slánský. Poprava proběhla oběšením dne 3. 12. 1952.⁴¹

Tento zážitek je podle mnohých jedním z prvních momentů, ve kterém začal Pelikán pochybovat o reálném socialismu. V každém případě jeho procitnutí přišlo ještě dlouhá léta po Slánského mrti.⁴²

4.2. Pelikánova cesta k Pražskému jaru

Ještě dříve, než vůbec skončily politické procesy v Československu, čekal na Pelikána další kariérní růst. Hned v roce 1953 se dostal do vedení Mezinárodního svazu studentstva, aby se za další tři roky dokonce stal jeho předsedou.⁴³

Právě v tomto období získal obrovské zkušenosti a důležité kontakty. Ačkoliv byl tehdejší svaz v Československu jasně ideologicky zaměřen, upadající stalinský kult (Chruščovovo odsouzení Stalinových zločinů) přeci jen Pelikánovi umožňoval jistou míru volnosti. I v této době měl totiž jedinečnou možnost cestovat a prohlubovat jak jazykové znalosti a získávat nové přátele. Často mezi budoucími tvůrci novodobé historie. Ať již hovoříme o Ionu Ilieskovi, Jásiru Arafatovi, nebo Fidelu Castrovi. Jiřímu Pelikánovi se tak prostřednictvím mládežnického svazu dostalo možností, které byly pro jeho tehdejší vrstevníky naprosto nemyslitelné.³¹

Právě v této době se začala rozvíjet Pelikánova náklonnost k Itálii. Mezi italskými komunisty bylo Československo vnímáno jako jejich základna. Několik z nich u nás našlo dokonce azyl a staralo se o ilegální vysílání na Apeninský poloostrov – Dnes v Itálii (Oggi in Italia). Mnoho Italů tehdy také pracovalo pro nejrůznější studentské časopisy a vedli mládežnické organizace. Nejvěrnějšími přáteli Jiřího pelikána se tehdy stali např. Giovanni Berlinguero, Carlo Ripa di Meany nebo Vincenzo Caló. Kromě

⁴² Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 15-16

⁴³ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 17

zmíněných mužů, kteří byli komunisty, se seznámil i se zástupci ostatních politických směrů.⁴⁴

Kromě mládežnického svazu se Pelikán samozřejmě nezapomněl věnovat ani stranickému životu. Na počátku šedesátých let se seznamuje s novou vlnou komunistických intelektuálů a straníků, kteří začali o socialismu uvažovat jiným způsobem. Žádali revizi politických procesů a chtěli jít cestou Jugoslávie. Mezi těmito mladými muži byli i tací, kteří se později angažovali i v rámci Pražského jara v roce 1968. Například Ladislav Lis, Klement Lukeš nebo Eda Novák. Tehdejší nejvyšší vedení tyto novátorské tendence pochopitelně bedlivě sledovalo a novinky mezi mladými komunisty neslo s velkou nelibostí. Hned z kraje šedesátých let se proto stal Pelikán i s ostatními soudruhy objektem vnitrostranického vyšetřování. Nejvyššímu vedení nejvíce ležely v žaludku schůzky s jugoslávskými novináři. Považovali to za jakousi „titovskou herezi“ a velkou zradu dosavadního zřízení.⁴⁵

Často se spekuluje o nadstandardních vztazích s tehdejším prezidentem Novotným. Jak dokladuje Karel Kaplan, v šedesátých letech probíhala mezi ním a Pelikánem čilá korespondence. Pelikán později svoji spojitost s prezidentem bagatelizoval a příliš o ni nemluvil.⁴⁶

„Pelikána bych neobviňoval, ale doporučuji přeložení ve funkci, je to bezstarostný člověk, není protistranický.“⁴⁷

Obrovský předěl v životě Jiřího Pelikána přišel v roce 1963. Tehdy opouští Mezinárodní svaz studentstva a dostává životní pracovní nabídku. V necelých čtyřiceti letech se stává generálním ředitelem Československé televize. Dobré vztahy s nejvyšším vedením strany se tímto víceméně potvrzují.³⁴

⁴⁴ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 18

⁴⁵ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 21

⁴⁶ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 22

⁴⁷ Karel Kaplan, Kořeny československé reformy 1968, 2.sv., Doplněk, Brno 2002, II., s. 174

Jiří Pelikán vnesl do televize nové impulsy a novátorské nápady. Kromě toho, že zde potkal novou životní družku – herečku Jitku Frantovou, vzniklo hned zkraje jeho ředitelské éry několik oblíbených pořadů. Program zvědavá kamera byl třeba zakázán už po prvním díle, když byl odvysílán příspěvek o dívce se zákazem studovat. Ze stranických důvodů. Televize začala také pořádat takzvaná interview s ministry. Při této show se nezdálo ukazovala jejich nekompetentnost a nepřipravenost. Pelikán těmito pořady víceméně využíval tehdejší benevolence vůdců strany formující se pomocí nových liberalizujících ideálů. Televize se tak stávala jednou z hlavních hybných sil otevřenosti komunistického režimu druhé poloviny šedesátých let. Po zvolení Alexandra Dubčeka do vedení strany na počátku roku 1968 se Pelikán naplno zapojil do obrodných procesů, které vyústili v Pražské jaro. Usiloval tak o širší dialog s občanskou společností a liberalizaci Československa. V této době vznikl jeden z nejsvobodnějších pořadů své doby pod názvem *Mladí se ptají*, ve kterém kladli studenti otázky čelním představitelům strany. Kromě takto zaměřených pořadů se vysílaly dokumentární filmy. Ty se zaměřovaly na ta nejchoulostivější témata historie, jako smrt Jana Masaryka, nebo potlačení sociální demokracie na konci čtyřicátých let.⁴⁸

4.3. Pelikán v nemilosti

Pelikán v této době také získával důvěrné informace přímo pro Alexandra Dubčeka. Díky svým známostem se zahraničními zpravodaji a přátel z dob působení v Mezinárodním svazu mládeže, se dostal často i k velmi důvěrným informacím.⁴⁹ Pelikán byl za svoji činnost také odměněn. Za své postoje i zásluhy byl k prvnímu máji vyznamenám tehdejších nejvyšším vyznamenáním. Řádem práce.⁵⁰

Pelikánův stoupající vliv byl nicméně trnem v oku konzervativním komunistům. Postupem času mu začali dávat jasně najevo svou nelibost. Stále častěji poukazovali na

⁴⁸ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 23-24

⁴⁹ Typické jsou zprávy televizního zpravodaje v Moskvě Výborného z 28. února 1968, které 4. března předal Pelikán Dubčekovi, Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970, IV/1 d. 10.

⁵⁰ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Cacamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 25

jeho židovskou minulost. To vyvrcholilo podstrčeným dokumentem od Simona Wiesenthala, ve kterém ředitel dokumentačního centra nacistických zločinů ve Vídni chválí Pelikána demokratický proces, jenž pomáhá Židům na celém světě. Zmiňovaný dopis se později ukázal jako falsum a samotný Wiesenthal jeho pravost popřel.³⁸

Další útoky se strany spolustraníků pokračovaly v rychlém sledu a Pelikán byl v čím dál těžší pozici. Každopádně všemožným útokům a nátlaku vcelku úspěšně vzdoroval. Čemu se však čelilo o poznání hůře, to byl nátlak států Varšavské smlouvy a hlavně Sovětského svazu. Ten si čím dál víc uvědomoval Pelikánovu významnou roli v tehdejší Československu. První takové náznaky se objevily už na počátku roku 1968. Tehdy komunistické státy varovaly před tím, jak jsou v Československu řízena média.⁵¹

Úměrně s narůstajícím napětím mezi československými představiteli a bratrskými státy stoupal tlak na samotného Jiřího Pelikána. Na klíčovém zasedání v Čierné na Tisou koncem července 1968 označil samotný Brežněv Pelikána za jednoho z hlavních představitelů kontrarevoluce: „*Když někdo dostává řád, tak je za něco oceněn (...), ale za co jste dali vyznamenání Pelikánovi? Zřejmě proto, že proto nám organizuje boj.*“⁵² 13. srpna dokonce Brežněv telefonicky urgoval Pelikánovo okamžité odvolání z funkce a k zavedení pořádku. V noci z 20. na 21. srpna přišla invaze vojsk Varšavské smlouvy. Tato historická událost postavila Pelikána do samotného centra politického dění. Zatímco Alexander Dubček a ostatní politici byli odvečeni do Moskvy, Pelikán se otevřeně postavil na odpor proti okupantům. I přes obsazování televizních studií stihla Československá televize odvysílat prohlášení, ve kterém invazi tvrdě odsoudila. Významně tehdy pomohla rakouská televize, díky níž se záběry tanků a okupantů dostaly do zahraničí.⁵³

⁵¹ Kovacsova zpráva z 5. února 1968, Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970, IV/1 d. 7

⁵² Zpráva o setkání v Čierné nad Tisou 29. července 1968, Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970, IV/2 d. 121.1 a 121.3

⁵³ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 28

Pelikán se taky obracel na ty země, které podpořili Pražské jaro. Zejména Rumunsko, Titovu Jugoslávii nebo komunistické strany Itálie a Francie. Celé jeho snažení vyvrcholilo XIV. sjezdem KSČ, který se bez hlavních představitelů, kteří byli v Moskvě, tajně konal ve Vysočanech. Pelikán tu převzal vedoucí roli v diskuzi a byl zvolen do nového ústředního výboru KSČ pod dubčekovským vedením. Oficiálně ale byla moc svěřena do rukou nejkonzervativnějšího křídla KSČ. Tedy těmi, kteří invazi podporovali, jako Vasil Bil'ak nebo Alois Indra. Toto fakticky znamenalo začátek normalizace a ideály Pražského jara pomalu ale jistě braly za své.⁵⁴

Sověti mimo jiné označili vysočanský sjezd za neplatný a žádali demisi nepohodlných představitelů. Pelikán byl proto v září 1968 definitivně odvolán z funkce ředitele Československé televize.⁵⁵

4.4. Pelikán v emigraci

Nebezpečí sovětské represe přesvědčilo Dubčekovo vedení, aby poslalo Pelikána do zahraničí. Byl proto vyslán do Vídně, kde se setkal se svoji manželkou, která zde byla nucena zůstat v důsledku vpádu vojsk. Tento krok byl učiněn jednak s ohledem na jeho bezpečnost a jednak s jasným diplomatickým cílem. Pelikán měl v zahraničí poukazovat a diskutovat o srpnu 1968 tak, aby neupadl v zapomnění. Z Vídně se po několika dnech přesunul do Itálie. Předsedou národního shromáždění Josefem Smrkovským byl jmenován tiskovým a kulturním radou československého velvyslanectví v Římě. Z této pozice mohl bez problému jednat s místními politiky a představiteli a plně prosazovat myšlenky Pražského jara.⁵⁵

Po výměně na nejvyšších postech se však ukázal Pelikánův vliv jako velmi malý. Ve vedení strany byl Dubček v dubnu 1969 nahrazen Gustávem Husákem. Smyčka kolem Pelikána se utahovala čím dál pevněji a dobře věděl, že konec jeho kariéry na velvyslanectví je nevyhnutelný. Obavy se naplnily v srpnu 1969, kdy byl s okamžitou platností odvolán z funkce a vyzván k neprodlenému návratu do vlasti. Jeho znalost

⁵⁴ Jiří Pelikán, *Il fuoco di Praga*, s. 202-205; Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 28

⁵⁵ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 29

stranických mechanismů a i obava z nového normalizačního vedení ho nakonec přiměli zůstat v Itálii. Po třiceti letech v KSČ tak spolu s manželkou žádá o azyl.⁵⁶

Nucený odchod z vlasti vnímal velmi špatně. Stále se cítil být komunistou a velmi těžce nesl ztrátu iluzí, kterou prožil na konci šedesátých let. O své pocity se v několika dopisech zmínil i svému bratrovi Vladimírovi (zvanému Košť'a): *Chci se vážně – v klidu a bez jakéhokoliv vnějšího nátlaku – zamyslet nad svou prací i nad událostmi roku 1968 a hledat odpovědi na otázky, které mě trápí. (...) Až si na tyto otázky zodpovím, vrátím se, i za cenu, že budu potrestán. (...) Chci Tě jen v závěru ujistit, že zůstanu za všech okolností komunistou, jak jsi mně tomu učil, že se nepropůjčím žádné činnosti, která by byla v rozporu s naší ideologií, že nepřijmu ani halěř od někoho, kdo je naším nepřítelem.*⁵⁷

Po opakované kritice sovětské invaze se s tehdejší československou KSČ rozešel nadobro. Byl ze strany vyloučen a zbaven nejen poslaneckého mandátů, ale také československého občanství. Po všemožných stranických čistkách v tvořícím se normalizačním státě se rozhodl ze zahraničí neustále politicky i společensky angažovat. Pelikán byl také stále častěji v hledáčku západní levice. Ta měla velký zájem na dění v Československu a byla nesmírně oslovena koncepcí socialismu s lidskou tváří a odsuzovala sovětský zásah. Nicméně k pevnějšímu spojení s emigranty se západní komunistické strany obávaly. Ani oni neměly zájem o jakoukoliv roztržku s tehdejší moskevskou mocí, pod kterou veškeré socialistické organizace spadaly. Přesto se v této době zrodila jakási nová levice, se kterou mohl Pelikán alespoň částečně počítat. Byl to případ francouzské Comité 5 Janvier nebo italské nové vlny představované skupinou Manifesto.⁵⁸

I přes zmiňované problémy začíná Pelikán na začátku sedmdesátých let v exilu naplno působit prostřednictvím informačních kampaní. Články v novinách, účast v televizních přenosech nebo přednášky na nejrůznějších konferencích. Touto formou informoval západní svět o principech Pražského jara a agitoval v jeho prospěch. Používal při tom i

⁵⁶ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 29-31

⁵⁷ Pelikán Košť'ovi 10. září 1969

⁵⁸ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 36-38

nespočet dokumentů, které měl z doby svého působení na československé ambasádě. Podle Pelikána bylo třeba všemi způsoby usilovat o osvobození země od cizáků a vrátit moc reformnímu vedení z osmašedesátého.⁵⁹

4.5. Listy

V této době vzniká nejvýznamnější Pelikánovo exilové dílo. Časopis Listy. Ten měl zajišťovat výměnu myšlenek mezi Československem a ostatními zeměmi. Měl zabránit tomu, aby zahynula myšlenka Pražského jara. První dvě čísla vyšla v roce 1970. Ta připomínala výročí Palachovy smrti a invaze vojsk Varšavské smlouvy. Od ledna 1971 už si časopis zachovává dvouměsíční periodicitu. Náklad několika tisíc výtisků putoval nejrůznějšími cestami do Československa. Právě v této době se získala klíčovou pomoc ze strany západní levice. Ta finančně vypomáhala k vydávání Listů, které by z příspěvků čtenářů a drobných darů jen těžko přežily. I když do Listů začali přispívat i významné osobnosti evropské (převážně levicové) politiky, jako Bettin Craxi nabo Willy Brandt, většinu obsahu zabezpečovali Češi. Právě úzký okruh spolupracovníků mu pomáhal s koncepcí a celkovým politickým zaměřením časopisu. Takzvaná skupina Listy byla tvořena bývalými funkcionáři KSČ, kteří po srpnu odešli do emigrace. Vedle Pelikána jimi byli Zdeněk Hejzlar, Ota Šik, Eduard Goldstücker nebo Jiří Pokštel. Každý z nich zajišťoval agentu v zemi, kde našel azyl. Každý ze jmenovaných mužů totiž žil v jiné zemi. Šik našel útočiště ve Švýcarsku, Hejzlar ve Švédsku, Goldstücker v Anglii a konečně Pokštelf zařizoval agendu ve Spolkové republice Německo.⁶⁰

Mezi jednotlivými členy nejužšího vedení docházelo z drobným neshodám, které zapříčinily určitý rozkol v rámci celých Listů. Ota Šik, člověk ekonomicky a pragmaticky myslící, začal Pelikánovi vyčítat jeho přílišnou zahleděnost do Pražského jara, protože v něm spatřoval spoustu negativních aspektů, o kterých je třeba psát. Šik byl nejvíc znepokojen přílišnou Pelikánovou zahleděností do obrody komunismu v rámci Pražského jara. Nechtěl, aby se Listy staly jen jakýmsi místem pro polemiku

⁵⁹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 39; Jiří Pelikán, Conresso alla macchia, Valecchi, Firenze 1970

⁶⁰ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 40-41

mezi komunisty. Prosazoval i jiná (demokratizující) témata. Šik také Pelikánovy zaslíval neustálé připomínání a prosazování vysočanského sjezdu a jeho platnosti.⁶¹

Listy i pro monotematicnost neměly ve svých začátcích mnoho čtenářů. Situace a diskuze ve vlasti a v emigraci se velmi lišili. Skupina Listy, zabývající se neustále Pražským jarem, zaspala aktuální dění v nastupující normalizaci. Právě v této době, v roce 1971, omezil Ota Šik spolupráci se zbytkem skupiny a dal přednost své akademické dráze. Listy navíc postihly další významné změny., když odešli Goldstücker a Pokštflem (stali se spolupracovníky a do časopisu nadále přispívali). Pelikán se tak stal jedinou výraznou autoritou v celé skupině i v dalších kruzích emigrace, které nadále prosazovaly ideály roku 1968.⁶²

Pelikán ale při svých polemikách nezůstal jen u kritiky československých poměrů. Často se opíral i do Sovětského svazu a jeho politiky a zviditelňoval socialistickou opozici v zemích východního bloku. Při spojení všech opozičních hnutí Pelikán předpokládá revoluci socialismu a skutečné změny poměrů.⁶³

Jiří Pelikán publikoval i v italském tisku. Jeho názory byly publikovány v proslulé stati ISS Mondoperaio, kde právě vyzdvihl nutnost jednoty východoevropské opozice. Důležitý byl podle něho evoluční, nikoliv revoluční proces v obrodě komunistického hnutí. Jeho publikační činnost byla velmi čínorodá, ačkoliv tématicky nepřilíš pestrá.⁶⁴

4.6. Listy a Charta 77

V neděli 6. ledna 1977 večer bylo poprvé zveřejněno Prohlášení Charty 77. Jeho signatáři kritizovali „politickou a státní moc“ za nedodržování lidských a občanských

⁶¹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 42

⁶² Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 47

⁶³ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 48; Jiří Pelikán, Qui Praga, Cinque anni dopo la primavera [Tady Praha. Pět let po jaru], Coines, Roma 1973

⁶⁴ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 49-51

práv, k jejichž dodržování se zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. V dokumentu signatáři vyzvali představitele domácího režimu k nápravě tohoto stavu a k zahájení konstruktivního dialogu o tomto tématu. Charta 77 měla podle představ autorů zakládajícího textu (hlavními byli spisovatelé Václav Havel a Pavel Kohout) v budoucnosti vyvíjet následující činnost: „upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhopvat řešení, předkládat různé obecnější návrhy směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk, působit jako prostředník v případných konfliktních situacích, které může bezpráví vyvolat, apod.”

(...)

K Chartě 77 se mohl přihlásit každý podpisem (v Prohlášení Charty 77 byla uvedena následující podmínka: „souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji”). V první vlně byla publikována jména 242 signatářů, jejichž podpisy – spolu s několika dalšími – zabavila Státní bezpečnost v lednu 1977 (většinu při zadržení Václava Havla, Ludvíka Vaculíka a Pavla Landovského, když 6. 1. 1977 vezli do parlamentu a úřadu vlády předat originál Prohlášení Charty 77). Z úřadoven vyšetřovatelů tajné policie se do příslušného vyšetřovacího spisu nakonec dostalo celkem 268 podpisových lístků, které představují pozoruhodnou sbírku autografů.“⁶⁵

Celý proces vyhlášení Charty spolu s následným působením VONSu (Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných) znamenalo pro československou opozici výraznou změnu. Do exilu odešly další stovky Čechoslováků, kteří ho obohatili. Mezi nejvýznamnější zástupce inteligence, kteří po roce 1977 opustili republiku, byli historikové Karel Kaplan, Vilém Prečan, nebo spisovatel Pavel Kohout. Jedním z nejvýznamnějším emigrantům té doby se přidal i někdejší člen předsednictva ÚV KSČ Zdeněk Mlynář, který se s tehdejší režimem v zemi rozešel ve zlém a jako signatář Charty musel svoji vlast opustit. Díky tomu, že byl u samotného zrodu Charty a že se dlouhá léta pohyboval v těch nejvyšších kruzích politiky, byl předurčen k významné roli v rámci emigrace.⁶⁶

⁶⁵ Prohlášení Charty 77, dostupné na: <http://libpro.cts.cuni.cz/charta/> [8.3.2014]

⁶⁶ Jirí Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 55-56

Pro Pelikána byla nová vlna velkou příležitostí, jak Listy oživit. Velmi dobře si uvědomoval, že zrod Charty je největším mezníkem od osmašedesátého a že tyto domácí změny musí respektovat. Veškeré zprávy o dění v Československu se tak prostřednictvím Pelikánových Listů dostaly na západ.⁶⁷

Od doby Charty začal brát Pelikán na vědomí existenci domácího disentu, kterému dříve nevěnoval velkou pozornost. Když se ještě zastavíme u osoby Zdeňka Mlynáře, je zde jeden zajímavý prvek. Ačkoliv jej Pelikán velmi ochotně a bez prodlení přijal do skupiny Listy. Měl s ním v otázce směřování exilu jeden zásadní rozpor, který shrnul do jedné ze svých poznámek:

„Představa, že exkomunikovaní komunisté by mohli být znovu integrováni systémem, a tam pak hrát reformní úlohu, je nereálná.“

Bývalí členové a čelní představitelé komunistické strany by se zkrátka neměli stavět do rolí vůdčích osobností nového hnutí a reformních snah. Měli by pouze výrazně podporovat ty, kteří o budoucím vývoji skutečně rozhodnou. V Pelikánově postoji tak postupem času docházelo k řadě významných změn, které formovaly nejen jeho samotného, ale taky celé směřování skupiny Listy. Jeho rostoucí angažovanost se projevila i v jeho působení v italské politice.⁶⁸

4.7. Pelikán v politice

Pelikánova politická kariéra v Itálii začíná vlastně již těsně po roce 1968, kdy zakotvil na československém konzulátu. Ze své pozice tu měl udržovat kontakt se sympatizující italskou levicí, zejména se stranou IKS, která byla jednou z největších levicových partají své doby v západní Evropě. Pelikán měl navíc mezi italskými komunisty spoustu přátel z dob svého působení v Mezinárodním svazu mládeže.⁶⁹

⁶⁷ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 56; Jiří Pelikán, Charta 77 nás vrátila do Evropy, in: Charta 77 očima současníků, kolektiv autorů, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1997, s. 122-126

⁶⁸ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 60-65

⁶⁹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 72

Kromě italských komunistů sympatizovaly s Pelikánem i další italské strany. Vedle republikánů nebo katolické levice našel výraznou oporu v italské socialistické straně ISS. Pelikánovi zejména imponoval předseda Pietro Nenni, který zcela veřejně a zapáleně protestoval proto invazi do Československa. Takový člověk musel nutně v Pelikánově hledáčku uvíznout. Velikou oporou ve zmiňované straně mu byli přátelé z dob MSS, Carlo Ripa di Meana a Bettino Craxi, nyní zastupující sekretář strany. I díky styku s dávnými přáteli se Pelikán se socialisty sblížil mnohem více než s tamními komunisty. ISS dokonce finančně podporovala vydávání Listů. Některé články pak přebírala pro svůj stranický list Avanti. Zajišťovala také potřebnou televizní i rozhlasovou publicitu. Podobné podpory se Listům dostávalo také ve Skandinávii, konkrétně ve Švédsku, kde působil Hejzlar. Tamní sociální demokraté rovněž dotovali vydávání Pelikánových Listů.⁷⁰

Když dostal Pelikán italské občanství, psal se rok 1977. V ten moment se mohl konečně naplno zapojit do politického života. Překvapující je skutečnost, že se znovu obrací na italské komunisty. S těmi samými, se kterými se v minulosti neshodl. Mohl za tím být nový vývoj v tamní levici nebo jen jakási úcta k tradici a Pelikánovo pevné komunistické přesvědčení. Vzápětí se ale jeho myšlení opět více přiklonilo s sociálnědemokratické ISS. Komunisté totiž opakovaně nepozvali zástupce emigrace a disentu na významné konference, což Pelikána velmi znepokojovalo. Velká spolupráce s ISS se začala rodit v roce 1979, kdy Craxi nabídl Pelikánovi kandidaturu do Evropského parlamentu. Jako nezávislý kandidát na listině ISS měl být zástupcem východní emigrace ve Štrasburku. Jiří Pelikán se navíc mohl těšit široké podpoře významných osobností, jako byl Milan Kundera, Pavel Kohout nebo Antonín Liehm. Pelikán se ale s obavami obracel na Craxiho, od kterého žádal podporu na italské scéně. Měl totiž obavy, že se ještě nedostatečně etabloval na tamní politické scéně, což by celou kandidaturu mohlo ohrozit. A Craxiho agitace skutečně zabrala. Se ziskem 134

⁷⁰ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 74 - 75

tisíc hlasů ho předběhl jen samotný Craxi. Začíná nová éra Jiřího Pelikána. V evropské politice.⁷¹

Politická kariéra mu kromě kýžené finanční stability zajistila i široké mezinárodní uznání jeho dosavadní práce. „*Je to největší úspěch českého exilového politika, dosažený nadto v otevřeném politickém boji.*“ Tak se k Jiřímu Pelikánovi vyjádřil dramatik Pavel Kohout.⁷² Pelikán ve funkci spolu s dalšími zástupci východního bloku vyzdvihoval význam těchto zemí a znovu připomínal jejich neodmyslitelnou příslušnost k evropské kultuře. Tvrdě kritizoval Sovětský svaz a jeho afghánskou intervenci. Snažil se také aktivně poukazovat na problémy Evropy rozdělené studenou válkou. Byl také velkým zastáncem rozšiřování Evropského společenství.⁷³

Pro evropskou politickou scénu byla klíčová druhá polovina osmdesátých let, kdy se po nástupu Michaila Gorbačova začaly prosazovat dosud nevídané změny. Pelikán i celý disent je samozřejmě vnímali. Silným momentem byla návštěva nového sovětského prezidenta v Praze v roce 1987, po které následovala rezignace Gustáva Husáka na funkci generálního tajemníka. V tento moment se v disent zrodila myšlenka na obnovení Lidových novin, zakázaných v padesátých letech. Ačkoliv se do čela strany dostal jen další z normalizátorů Miloš Jakeš, bylo jisté, že nová sovětská politika se ubrala jiným směrem než bývalo dlouhá léta zvykem a změny musí nutně nastat také v Československu.⁷⁴

Ke konci osmdesátých vyvíjel Pelikán s Craxim rozsáhlou činnost na pomoc československému disentu. 10. ledna 1988 se mu dokonce podařilo uskutečnit rozhovor

⁷¹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 80-82

⁷² Pavel Kohout, Popis zápasu, Listy 1994, publikováno už v roce 1984

⁷³ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 84-85

⁷⁴ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 92-93

s Alexandrem Dubčekem, který se po dvacetileté izolaci rozhodl opět veřejně vystoupit, byť jen prostřednictvím tisku.⁷⁵

4.8. Pelikán po listopadu

Po sametové revoluci přišlo pro Listy mnoho změn. Pelikán se nevzdal myšlenky na další vydávání časopisu a redakci přestěhoval z Říma do bavorského Mnichova. Odtud poté definitivně přešla do Prahy. Zklamáním pro ostatní členy skupiny Listy bylo, že se s nimi Pelikán o tak radikálním kroku neporadil, že tak vlastně učinil proti jejich vůli. Pelikána však více trápilo, jak se dostat do povědomí polistopadové veřejnosti a jak se ve vlasti zapojit do politického dění. Do Prahy se dostal při neoficiální návštěvě v Craxim v prosinci 1989. Tehdy se setkali se zástupci nově vznikající politické elity v zemi. Mimo jiné s Václavem Havlem nebo Mariánem Čalfou. Kromě přátelského přijetí vnímal i značnou nelibost kvůli své komunistické angažovanosti, zejména v padesátých letech. Pelikán se i proto chtěl uplatnit jak odborník na mezinárodní politiku, kterým bezesporu byl.⁷⁶

Hned zkraje roku 1990 mu proto bylo oznámeno, že s ním Václav Havel počítá v Radě poradců prezidenta. Ačkoliv byl ve své funkci velice schopný a diplomaticky obratný, návrat do vrcholné politiky to znamenat nemohlo. Stigma z období stalinismu a studentských poučkových čistek mu dávaly pramalé šance na prosazení. Problémy vyvrcholily rozpuštěním celé rady prezidenta. Ta tak vydržela jen něco přes rok.⁷⁷

Dokonce i Listy ztratily svůj původní lesk. I když se redakce vrátila do Prahy a začaly v ní působit zajímavé osobnosti, včetně některých původních členů (Hejzlar, Liehm). Pelikánovy neúspěchy na domácí scéně nahrazovala vážnost, které se těšil ve své druhé vlasti, v Itálii. V rámci ISS se stal zmocněncem pro střední a východní Evropu a účastnil se důležitých misí po bývalém východním bloku. Ani jeho italská sláva ale

⁷⁵ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 96-98

⁷⁶ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 100-103

⁷⁷ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 105

neměla trvat dlouho. Po takzvané akci čisté ruce (mani pulite), která od základů otrásla celým politickým spektrem, se Craxi a s ním i socialisté ocitli v nemilosti. V roce 1997 se tak Pelikán ocitl prakticky bez práce. V posledním měsících, kdy se u něho již projevovala vážná nemoc, stále jezdil na konference, věnoval se Listům, dopisoval si s dávnými přáteli. Snažil se vyrovnat s vlastní, ne vždy šťastnou politickou minulostí. Jakýsi epitaf mu poskytl filosof Karel Kosík: „*Nic není ztraceno a my jsme nežili nadarmo. A jak by řekl starý revolucionář z roku 1848 J.V. Frič, nemusíme se za svoji činnost stydět a vlast nám nemá co odpouštět.*“⁷⁸ Povzbudivá slova ho zastihla pouhý půlrok před smrtí. Jiří Pelikán zemřel v Římě 26. července 1999.⁷⁹

5. Pavel Tigríd

5.1. Dětství

Jak ve své knize o Pavlu Tigrídovi píše Pavel Kosatík, byl jen o jediný den starší než Československá republika. Narodil se 27. října roku 1918 v Praze jako Pavel Schönfeld a jeho původní jméno ho vlastně předurčovalo k roli novináře a spisovatele. Jeho předek Jan Ferdinand Schönfeld se zapsal do dějin žurnalistiky, když v roce 1786 začal vydávat Schönfeldské císařské královské noviny, do kterým mimo jiné přispíval Václav Matěj Kramerius.⁸⁰

Tigrídova rodina byla židovského původu a pocházela ze Semil. Jednalo se o jednu z nejvlivnějších rodin té doby ve městě. V roce 1880 se jeho teta dokonce zřekla židovské víry (i sám Pavel Tigríd byl po svém narození pokřtěn). Stalo se tak na přání jejího nastávajícího manžela Antonína Zemana, známého spíš pod pseudonymem Antal Stašek (otec Ivana Olbrachta). Vzhledem k politickému smýšlení Tigrída a Olbrachta vidíme velmi paradoxní setkání v rámci jedné rodiny. Později, po převratu v roce 1948 Tigríd Olbrachta tvrdě kritizoval.⁸¹

⁷⁸ Kosík Pelikánovi 12. prosince 1998

⁷⁹ Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Francesco Caccamo, Doplněk, Brno 2008, ISBN 1081-338-2008, 152 stran, s. 110

⁷⁹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 7

⁸¹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 7-12

Dětství prožíval v rozhádané rodině a manželství jeho rodičů bylo poměrně záhy rozvedeno. Malého Pavla posléze vychovával otec. V duchu obrovské úcty k hodnotám první republiky a prezidentu Masarykovi. Po studiích na gymnáziu se v roce 1936 hlásí na právnickou fakultu.

5.2. Tigrid začínajícím novinářem

Za připomenutí jistě stojí i Tigridovy žurnalistické začátky. Psát pro studentský časopis začal už na zmíněném gymnáziu, kde ho k první tvorbě přivedl profesor Antonín Řeřábek. Měsíčník měl ve své době nečekaně velikou oblibu. Nejčtenější rubrikou byly kritiky zaslaných rukopisů, které byly v rámci redakce zpracovávány a posléze hodnoceny. Titul se věnoval divadelním recenzím, básním i krátkým glosám. A právě studentský časopis má částečně na svědomí jeho pseudonym – Tigrid. Podle vlastních slov při hodině dějepisu v sekundě právě zpracovával báseň pro další vydání časopisu. Právě probíranou Mezopotámii proto vnímal jen napůl ucha. Jméno jedné z řek (byť zkomolené) se mu velmi zalíbilo. Od té doby si nechával říkat Pavel Tigrid.⁸²

Díky tvorbě a spoluvytváření studentského tisku se dostal do styku se slavnými literáty té doby. Velmi mu imponoval František Halas, poznal tehdy začínajícího básníka Jiřího Ortena nebo Kamila Bednáře. Během kariéry ve studentském časopise se zamiloval také do divadla a věnoval se rozborům děl i kritice současné scény.⁸³

Další umělecký rozlet ale zastavily historické okolnosti. Psal se rok 1938 a vzduch nad Československem povážlivě houstl. Se svými přáteli stačil ještě procestovat pěkný kus Evropy, pak ale přišel Mnichov a vše se zdálo beznadějně: „*Město bylo zatemněné, čekal se německý nálet, na krku se nám kolébaly protiplynové masky se svýma slepýma očima, které jsme dosud znali jen z filmů a z protiválečných karikatur. Co chvíli jsme vzhlíželi k obloze, kdy se na ní objeví německé bombardéry.*“⁸⁴

⁸² Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 14-15

⁸³ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 20-25

Tigríd velmi těžko rozdýchával kapitulaci a to, že se český národ nacistickému agresorovi nebránil silou. Patnáct let poté, v roce 1953 doslova napsal, že tato rezignace doslova nalomila etickou páteř národa. Češi podle něho rezignovali na mravní rozměr svých národních dějin. Po obsazení německými jednotkami pronesl památnou větu: „*Tohle pro nás není*“ a už plánoval svůj první odchod za hranice. 29. března 1939 se rozloučil s nejbližší rodinou a společně se spolubydlícím Josefem Schwarzem odjeli směr Velká Británie. Republiku opustili tentýž den na přechodu v Terezíně. Pavel Tigríd s sebou vezl dokonce motocykl Jawa 125, kterým pokračoval od holandských hranic až do Londýna. Se Schwarzem se sešli o dva dny později.⁸⁵

5.3. Tigríd v emigraci (BBC a publikační činnost)

V době, kdy Tigríd dorazil do Anglie, tam již nějakou dobu fungoval Czech Refugee Trust Fund, který byl něco jako podpůrný fond pro uprchlíky z obsazeného Československa. Ihned po příjezdu tak Tigríd se Schwarzem dostali nocleh, večeři i finanční podporu ve výši třiceti šilinků týdně. Protože si práci mohli uprchlíci oficiálně najít až po vypuknutí války, věnoval se zatím Tigríd hlavně studiu angličtiny. Do budovy Klubu československé kolonie na Gloucester Street později dorazili i další Tigrídovi přátelé – Josef Lederer a Ota Ornest. Čtyřka pražských přátel tak byla kompletní. Kolonie sídlila ve stejném domě, ve kterém za první světové války pobýval prezident Masaryk a stala se dějištěm mnoha kulturních a společenských akcí.⁸⁶

Tigríd se s postupným zdokonalováním své angličtiny dostal taky do Československé kulturní komise, kde organizoval besedy, psal o divadelních představeních nebo pořádal konference. Kulturu pak s Otou Ornestem dokonce šířili po celé Anglii, kterou společně objeli na Tigrídově motocyklu. Získávali tak nové nadějně členy komise a kulturní život v rámci britského exilu mohl dál vzkvétat.⁸⁷

⁸⁴ Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Pavel Tigríd, XYZ, Praha 2013, 306 s., s. 79

⁸⁵ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 30-31

⁸⁶ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 31-32

⁸⁷ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 34-35

Ale uživit se pouze kulturní osvětou nebylo za dané situace možné. Proto si všichni čeští exulanti, včetně Tigrida, museli najít další zdroj příjmů. Zatímco třeba Josef Schwarz navštěvoval svářečský kurz, Tigrid s Ledererem zkusili štěstí v hotelu Cumberland, který právě hledal číšníky. Třicet šilinků týdně spolu s personálním stravováním byla velmi lákavá nabídka. A oba byli skutečně přijati. Realita se ale velmi lišila od slibů. Plat dostávali jen desetinový a podmínky nebyly zdaleka tak příznivé, jak jim bylo slibováno. Lederer práci záhy vzdal. Pavel Tigrid ale vydržel a v byznysu se naučil chodit. Od kolegů odpozoval, jak se stravují na účet hostů nebo jak jim připisují fiktivní částky. Nebýt nabídky od BBC, byl by tam vydržel déle než jen půl roku.⁸⁸

Cílem konkurzu rozhlasové stanice BBC bylo hlavně omladit a osvěžit hlas, který bude mluvit k domovu. Přijati byli i kolegové Schwarz a Ornest. Nástupem do nové práce se Pavlu Tigridovi radikálně změnil jeho dosavadní exilový život. Získal finanční jistotu a navíc se nacházel u samého pramene informací. V rozhlase později působil jako uvolněný voják československé armády a například během bombardování Londýna v roce 1940 dělal rozhovory s československými letci přímo na letištích, odkud startovali do boje o Anglii. Sám se ale bojů nikdy nezúčastnil.⁸⁹

První vysílání stanice BBC se uskutečnilo 6. září roku 1939. Hlasatel Josef Kosina se tehdy posluchačům přihlásil památnou větou „volá Londýn“. Poté vysílala stanice do protektorátu Čechy a Morava každý den. Oblíbeným mluvčím byl až do konce války Jan Masaryk. BBC vysílala především za velké podpory britských spisovatelů a podporovatelů Československa, kteří často sympatizovali a v dobrém vzpomínali na prezidenta Masaryka. Kromě češtiny se z Londýnské redakce ozývalo dalších dvaadvacet jazyků.⁹⁰

Tigrid si velmi dobře uvědomoval i roli komunistů, kteří tehdy v Londýně působili. I když s jejich činností a názory nikdy nesouhlasil, s některými ho pojil blízký vztah. Nejblíže měl k pozdějšímu (poúnorovému) ministrovi zahraničí Vladimíru

⁸⁸ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 38-39

⁸⁹ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 40-41

⁹⁰ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 43-45

Clementisovi, který se v roce 1952 stal obětí vykonstruovaného procesu a popraven. Ale komunisté byli v Británii obecně velice aktivní a prostřednictvím svého časopisu Mladé Československo, kam například kromě Clementise přispíval i Zdeněk Nejedlý nebo Jiří Hronek. Pavel Tigríd takový tiskový monopol nechtěl připustit, a proto spolu s Valtrem Bergerem založili cyklostylovaný Kulturní zápisník. Měsíčník se zabýval hlavně kulturním děním v exilu i v tehdejší Protektorátu. V publikační ráži pak oba pánové začali vydávat čtvrtletník Review, který představoval a přibližoval české literáty britskému čtenáři.⁹¹

5.4. Návrat domů

Poslední relaci Tigríd odvysílal 12 května 1945 a zároveň československým posluchačům spolu s dalšími odhalil svoji identitu (dosud se do éteru vlastními jmény nepředstavovali). Okamžitě se Tigrídovi i jeho kolegům začali ozývat přátelé i rodina. A nepřinášeli zdaleka jen příznivé zprávy. Ota Ornest se tak například dozvěděl o smrti svého bratra, básníka Jiřího Ortena, který tragicky zahynul už v roce 1941. Hrůzné novinky zastihly i Pavla Tigrída. Jeho otec zemřel ještě před nástupem do transportu. Matka i druhá otcova manželka zahynuly v osvětimských plynových komorách. Z nejbližší rodiny mu zbyla jen nevlastní sestra, která uprchla do ciziny. Do Prahy se vrací vládním letadlem dne 13. května a na letišti ho čeká vřelé přijetí. S červeným kobercem i slavnostními projevy. Praha se za šest let jeho pobytu za kanálem jakoby vůbec nezměnila a působila starým dobrým dojmem. Jen lidé se změnili. Většina jeho starých přátel měla po svatbě a zakládala rodiny. Ze všech lidí cítil obrovskou nenávist k Němcům a k nedávno skončené kruté válce.⁹²

Po válce Tigríd krátce působil jako úředník na ministerstvu zahraničních věcí. Se svými zkušenostmi z Anglie k tomu měl dobré předpoklady. Své novinářské dráhy se ale nevzdal a přispíval svými články a komentáři do Lidové demokracie. Jeden z komentářů ale jeho kariéru na ministerstvu zhatil. Pod názvem „Věčná otázka našich dějin“ vydal polemiku, ve které se jasně vyslovil pro Československu jako mostu mezi východem a

⁹¹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 48-49

⁹² Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 54-55

západem. Považoval je za pokrytecké. Tigridova slova se dostal dokonce na jednání vlády a byla označena jako útok na politiku Národní fronty. Odchod z úřadu byl nevyhnutelný. Jeho odvolání k soudu se až do únorových dnů roku 1948 nestihlo projednat. To už byl ale Tigrid opět za hranicemi. Práce měl i tak do té doby dost. V časopisech *Obzory* a v novém časopise založeném roku 1946 *Vývoj*.⁹³

5.5. Další odchod ze země

O vývoji v Československu byl Tigrid přesvědčen už dlouho před únorem. Poznal to hlavně jako novinář, kde stále sílil vliv Národní fronty. Byl vystaven podobné kampani, jako Ferdinand Peroutka, proti němuž brojit zejména tehdejší šéfredaktor *Tvorby* Gustav Bareš. Tigrid byl v této napjaté době dokonce za své polemické texty a komentáře nazván „zločincem pera“. Když Československo v roce 1947 definitivně zavrhl Marshallův plán (americká poválečná hospodářská pomoc), nepochyboval o tom, na jakou stranu stát směřuje. Sám se poté v tisku vyznal ze svých pocitů: „(...) *Nejsem doktrinář a nevěřím v žádný z existujících –ismů; věřím v křesťanství, ve svobodu, v demokracii a v lidskou slušnost.*“⁹⁴

Tigrid měl strach z nového Mnichova a paralelu se zkušenostmi roku 1938 viděl i o deset let později. To, co své zemi nejméně přál, byla sovětská sféra vlivu. Na začátku roku 1948 už bylo víceméně jasné, kam Československo směřuje. Už v listopadu 1947 mu jeho britský přítel Cecil C. Parrot nabídl novinářskou cestu po britské zóně v západním Německu. Cestu dlouho zvažoval a dokonce mnohokrát odložil. Nakonec se rozhodl odjet právě včas. Jeho citroen opustil republiku 19. února 1948. Den poté podal Zenkl s dalšími nekomunistickými ministry demisi. Začal Gottwaldův puč a cesta k převzetí moci.⁹⁵

⁹³ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, *Mladá fronta*, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 58

⁹⁴ Pavel Tigrid, *Smysl Mnichova*, in: *Obzory* č.38 (1947), s. 557

⁹⁵ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, *Mladá fronta*, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 91-93

Zvonek u Tigridova domu se rozezněl 23. února. V pět hodin ráno si pro něho přišla tajná policie. Doma už byla pouze jeho žena. Proběhla tak pouhá domovní prohlídka. O jeho případném osudu vypovídají osudy dalších stíhaných osob, kterým se nepovedlo včas uprchnout. Mnohaleté žaláře, nucené práce v jáchymovských lágrech a další postihy nebyly rozhodně výjimkou. Jen málokomu se podařilo dodatečně uprchnout. Příkladem může být Emil Ransdorf (představitel československého studentstva a pravicový protipól tehdy velmi aktivního Jiřího Pelikána).⁹⁶

Tigrid se v Německu poměrně rychle zorientoval a 27. února 1948 svolal tiskovou konferenci ve Frankfurtu nad Mohanem, kde západním novinářům bez obalu popsal současné dění ve vlasti. Cestu domů si tak definitivně zavřel, když převrat označil za puč. Jeho velkým cílem bylo dostat za hranice i svoji manželku Ivanu, kterou byl nucen zanechat v bouřlivém prostředí komunistického převratu. Ona sama už nechtěla bez manžela být ani den a všemožně se snažila dostat za ním. Po neúspěšných pokusech s dopisy, ve kterých se psalo o špatném zdravotním stavu Pavla Tigrida, přišla po radě s přítelem Rudolfem Jílovským na řadu vážná úvaha o emigraci. Ivana Tigridová chtěla uprchnout spolu s bratrem. O útěk se jako první pokusil on. Neúspěšně. Oba to stálo desítky týdnů vazby a důkladné sledování tehdejšími orgány. Když se v Bartolomějské ulici měla hlásit už jen jedinkrát týdně, využila situace a vydala se za hranice. Bratra s matkou na radu známých nechala zatím doma. Hranici přešla s pomocí převaděče a s osmi dolary, které měla zašité v sukni a koupila si jízdenku do Regensburgu. Na tamním nádraží už na ni čekal manžel Pavel. Ivanina matka s bratrem za nimi dorazili v únoru 1949.⁹⁷

Tigrid byl velmi znám v exilových kruzích, jak v americké, tak v britské zóně. Brzy se proto v Německu dočkal novinářského průkazu a mohl tak cestovat po celé zemi. V obrovském náporu uprchlíků z Československa tak měl Tigrid poměrně výsadní postavení (v kritickém období mezi lety 1947 a 1950 odešlo na západ do exilu přes 236 tisíc osob). Tigrid se do jejich organizování vrhl s velkým elánem a při svém velikonočním pobytu v Londýně se podílel na vzniku londýnského výboru pro uprchlíky. Jeho cílem byla hlavně koordinace pomocných výborů v jednotlivých

⁹⁶ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 94

⁹⁷ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 95-96

zemích. Uprchlícké organizace pak vznikaly nejen v Británii, Francii nebo Švýcarsku, ale také třeba v severských zemích, jako Švédsko nebo Norsko. Tigríd v Londýně dostal na starost asi nejproblematičtější oblast západního Německa, které bylo v té době nárazníkovou zónou a sotva mohlo všem exulantům poskytnout práci, natož je uživit. Tigríd proto sháněl peníze pro svou činnost, kde se dalo. Situace v německých táborech přesto nebyla dobrá.⁹⁸

Žil ve Frankfurtu a mohl se, alespoň okrajově, věnovat psaní. Spolu s Jiřím Kovtunem založili pod hlavičkou Čs. Výboru pro pomoc týdeník Svoboda. V něm Tigríd psal o problémech v jednotlivých táborech a rozebíral tristní situaci v Československu.⁹⁹

5.6. Svobodná Evropa

Svoji touhu po pravidelném rozhlasovém vysílání pro krajany projevovat Pavel Tigríd už při příjezdu do Německa v roce 1948. V Londýně vysílala stále stanice BBC, ve které působil a do roku 1952 navíc do Československa proudily vlny Hlasu Ameriky společně s dalšími menšími stanicemi. Tigrídovým představám to ale nevyhovovalo a chtěl vytvořit jednotnou stanici, která by sjednotila vysílání z exilu. V Tigrídově životě se objevil muž, který je obecně považován za tvůrce Svobodné Evropy. Byl jím americký diplomat a politolog George Kennan. Velmi se zabýval sovětským režimem a například samotného Stalina považoval za velmi „nemocného“ diktátora, který svými siláckými gesty zakrývá obavu ze západních mocností. To však sovětský režim nečiní podle Kennana méně nebezpečných a zrádným. Východní blok ho proto logicky považoval za duchovního architekta studené války a narušitele světového míru.¹⁰⁰

Tato „kennanovská politika“ znamenala zásadní obrat západního pohledu na Sovětský svaz. To mělo za následek založení Výboru pro Svobodnou Evropu v roce 1949. Nezisková organizace sdružující (původně jen americké) bojovníky proti komunismu.

⁹⁸ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 100-102

⁹⁹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 103

¹⁰⁰ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 114-116

Do jejího čela se postavil pozdější americký prezident a hrdina druhé světové války, generál Dwight Eisenhower. Vlna podpory se šířila celými Spojenými státy a v roce 1950 výbor nasbíral patnáct milionů podpisů pod deklaraci odsuzující komunismus. Všichni chtěli ovlivňovat veřejné mínění za železnou oponou.¹⁰¹

Pavla Tigrida, jakožto známého rozhlasového redaktora a tvůrce oslovil výbor v roce 1950 a nabídl mu práci programového ředitele československé redakce Svobodné Evropy (dále jen RFE) v Mnichově. Stanice ale ještě ani neexistovala. Tigrid proto začal okamžitě lovit v osvědčených vodách svých přátel nebo bývalých a současných kolegů. Za krátkou dobu měl k dispozici okolo stovky lidí okamžitě připravených k práci v rozhlase, ačkoliv mnozí z nich byli v tomto mediálním oboru nováčky. Všichni proto prošli hlasovou průpravou a základními kurzy rozhlasové práce. Jako svého nejbližšího spolupracovníka si Tigrid vybral Jan Stránského, kterého znal už z britského působení v BBC. V prosinci 1950 Pavel Tigrid sestavil i programové schéma, které se úspěšně udrželo po celá padesátá léta a některé jeho součásti vydržely dokonce do pádu železné opony.¹⁰²

Tigridova pracovitost se projevila téměř ihned. Množstvím odvedené práce nemohla Peroutkova newyorská redakce té Tigridové v Mnichově konkurovat. Ferdinand Peroutka měl ale přeci jen jednu obrovskou nevýhodu, kterou byla vzdálenost. Informace za oceán putovaly mnohem déle a tamní redakce nemohla ani zdaleka tak rychle reagovat. New York se tak začal více soustředit na satirické motivy a nadčasová témata, která z časem neztrácena význam a aktuálnost. To ale rozevíralo nůžky mezi dvěma redakcemi stále víc a postupem času se obě pracoviště značně odcizila. V srpnu 1952 se dokonce Peroutka dostavil do Mnichova, kde měla být celá problematika vyřešena. Americké vedení redakce se nakonec postavilo za Peroutku a Pavel Tigrid se své pozice odchází. Oba muži se po zbytek Peroutkova života tolerovali a překvapivě dobře vycházeli. Určitá pachůť po jeho odvolání ale byla stále u Tigrida patrná.¹⁰³

¹⁰¹ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 118

¹⁰² Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 119-120

¹⁰³ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 122-124

5.7. Amerika

Po odchodu z mnichovské redakce se musel poohlédnout po novém domově. Díky skvělé pověsti, kterou si u vedení Svobodné Evropy vybudoval, dostal nabídku vycestovat do Spojených států. Měl se zúčastnit kampaně Crusade of Freedom (Tažení za svobodu), v rámci níž měl představit a vylíčit americkým občanům život za železnou oponou. Do Ameriky ale necestoval úplně naslepo. Za oceánem žil už bratr jeho manželky Ivany i Tigridova tchyně.¹⁰⁴

Jeho pracovní začátky za oceánem ale zdaleka nebyly tak hladké, jak by se dalo čekat. Postupně Tigrida odmítlo několik redakcí, včetně Hlasu Ameriky, Svobodné Evropy nebo prestižního týdeníku Time. Nezbylo mu proto nic jiného, než se vrátit ke své někdejší newyorské profesi. Jako číšník vystřídal několik podniků například na Manhattanu nebo v Brooklynu. Zažil lepší podniky, ale i třeba irskou hospodu ve zmiňované Brooklynu. Známi z Hlasu Ameriky a RFE mu nakonec pomohli a do redakce se dostal. Kromě publikační činnosti se ještě věnoval obchodním aktivitám a občas si stále přivydělával jako číšník. Během hektické doby v padesátých letech se Tigridovým narodily tři děti a jejich život dostal úplně nový směr. Finančně domácnost velmi často finančně dotovala hlavně manželka Ivana, která si našla místo jako distributorka kosmetiky. Takto fungovali Tigridovi až do roku 1960, kdy se opět vrátili do Evropy.¹⁰³

5.8. Svědectví

Zřejmě nejvlivnější časopis československého exilu vzniká v roce 1956 pod dojmem XX. Sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. Tam Nikita Chruščov poprvé otevřeně vystupuje proti Stalinovi a vymezuje se vůči jeho kultu osobnosti.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 126-127

¹⁰⁵ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 130-138)

Narozdíl od Peroutky nebo Šaldy chtěl Tigríd založit časopis se širokou sítí spolupracovníků a přispěvatelů. Nicméně, na výběr mezi svými tehdejšími kolegy příliš neměl. Nakonec Pavel Tigríd shromáždil osmičlennou redakční radu, která se stala základem pro Svědectví. Prvním spolupracovníkem a nejbližším člověkem v radě byl Radomír Luža. Poznali se až v Americe a vedli spolu dlouhé rozhovory. Postupně přibírali do svého kruhu další lidi, většinou budoucí členy redakční rady. Byli mezi nimi např. Vilém Brzorád, Mojmír Povolný nebo Jiří Horák. Zmiňovaný Vilém Brzorád byl později nejvěrnějším Tigrídovým spolupracovníkem, který v redakční radě vydržel nejdéle ze všech. S přestávkami až do roku 1983.¹⁰⁶

„V podstatě pragmatický politický postup, vycházející z poznání, že v dnešním světě mocenské zájmy zhusta převažují nad ideologiemi, ba i mravními hledisky.“¹⁰⁷

Takto popsal Tigríd další s událostí, která byla podnětem k založení Svědectví. Událost v Maďarsku v říjnu roku 1956. Tehdy pochopi, že s komunisty nelze vést otevřený boj a porazit je silou. Jediné řešení je vést s nimi vnitřní boj.¹⁰⁸

První číslo Svědectví vychází symbolicky 28. října 1956 a shodou okolností se trefuje doprostřed maďarské krize. První řádky proto uvedl pozdravy Maďarům a Polákům, kteří se chtěli vymanit z komunistické nadvlády a vyzval k další revoluci ve střední Evropě. Tím se pro československé představitele stal z potenciálního spolupracovníka nepřítelem číslo jedna. Tigrídovi, jako optimistovi, navíc velmi rychle došlo, že neúčast Američanů při maďarském povstání znamená mnohé. Zahraniční politika USA se opět vrací k appeasementu. To bylo pro řadu lidí, včetně Tigrída, obrovské zklamání.¹⁰⁹

Vydávání takového časopisu ale samozřejmě potřebuje mnoho peněz. Financování časopisu bylo řešeno z velké části sponzorskými příspěvky. V začátcích ale pomáhali i jednotliví dárci, kteří celý projekt pomohli rozjet. Patnáct set dolarů přispěl Tigrídovi a jeho týmu bývalý československý velvyslanec při OSN Jan Papánek. Velkou podporu časopisu poskytla také tiskárna slovenského Sokola v New Jersey. Právě tam bylo

¹⁰⁶ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 150

¹⁰⁷ Marx na Hradčanech, Pavel Tigríd, Barrister and Principal, Brno 2001, ISBN 80-85947-76-5, 187 s., s. 126

¹⁰⁸ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 153

¹⁰⁹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 165

vytištěno první číslo, a to za režijní cenu. K dlouhodobým mecenášům se přidal i Tomáš Baťa nebo krajanští podnikatelé za Spojených států.¹¹⁰

Zlom, jak bylo zmíněno výše, nastal v Tigridově životě v roce 1960, kdy redakci Svědectví přesunul do Evropy, konkrétně do Paříže. Nové místo mu nabídl Sam S. Walker, který ve francouzském hlavním městě založil nakladatelství Walker & Company a Tigrida si vybral jako evropského ředitele. Záběr nakladatelství byl obrovský. Od vážné literatury po knížky pro děti. I když tato funkce byla velmi náročná a Tigrid musel zároveň vést Svědectví, život celé rodiny se zjednodušil. Hlavně po finanční stránce.¹¹¹

Od samotného počátku Tigrid Svědectví budoval jako časopis s bohatou účastí domácích (československých) autorů, jako byli Jaroslav Seifert nebo Václav Černý. S českými umělci se během šedesátých let hojně setkával i přímo v Paříži. Na svém zájezdu z divadlem ho navštívil například Jiří Grossman, nebo herci Jan Tříska s Václavem Vydrou.¹¹²

Tigrid obecně udržoval styky s domácí československou scénou. Jeho vztahy a kontakty s umělci, spisovateli a inteligencí byly natolik intenzivní, že o Československu šedesátých let věděl takřka tolik, jako by nikdy neemigroval. O to intenzivněji (i když zprostředkovaně) prožíval Pražské jaro 1968. Vnímал ho jako novou šanci pro svou zemi i Evropu.¹¹³

5.9. Pražské jaro a srpnová okupace

Okupace vojsky Varšavské smlouvy zastihla Tigrida v Rakousku, kde byl na služební cestě na konferenci Evropského fóra. Tehdy do Alpbachu dorazila i početná delegace z Československa. Mezi nimi například spisovatel Bohumil Hrabal, ekonom Václav

¹¹⁰ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 168

¹¹¹ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 176

¹¹² Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 208

¹¹³ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 217

Klaus nebo filosof Ivan Sviták. Právě s ním hned 21. srpna odjel do Vídně a společně uspořádali první tiskovou konferenci v Rakousku. Na ní všechny informovali o tom, co se na sever od rakouských hranic stalo. Díky tomuto zážitku i bohatému styku s krajany zanedlouho Pavel Tigríd vydává knihu s názvem Pražské jaro, která se později stane jeho bestsellerem. Konec pražského jara bylo pro Tigrida v mnohém velmi bolestné. V roce 1968 totiž přestával být ve vlasti nenáviděným politickým psancem a dokonce dostával (i když zprostředkovaně) prostor v médiích. Okupace všechny jeho naděje opět definitivně zhasla. Dubčekovi a dalším představitelům strany a vlády vyčítal nerozhodnost a malou důslednost v prosazování důležitých cílů.¹¹⁴

Srpen 1968 postavil před československý exil, něco, s čím se dosud nesetkal. A sice rozpolcenost. Najednou tu byly dvě exilové generace. Takzvaní „osmačtyřicátníci“ a noví „osmašedesátníci“. Velmi často nemohly existovat dva odlišnější světy. O exulanty z roku 1968 byl za hranicemi o poznání větší zájem, o jakém se generaci Pavla Tigrida mohlo jen znát. Evropa a svět v té době změny ve střední Evropě vnímaly mnohem intenzivněji než před dvaceti lety. Jak Tigríd uvedl ve své knize Politická emigrace v atomovém věku, měli lidé, kteří odešli v srpnu 1968 mnohem větší zastání. Například v podobě evropské levice, která v té době byla velice silná. Po únoru jakákoliv politická podpora v zahraničí v podstatě chyběla.¹¹⁵

Významnou osobností posrpnového exilu byl někdejší ředitel Československé televize Jiří Pelikán (viz výše). Jakkoliv bychom těžko hledali větší protiklady, něco je spojovalo. A sice židovský původ, který oba prožívali po svém. Každý se za války zachoval odlišně. Po válce se Pelikán stává přesvědčeným marxistou a organizuje prověrky na vysokých školách. Právě komunistického přesvědčení skupiny kolem Listů se Tigríd nejvíce obával. Nebyl si totiž jistý, jaký režim si skutečně tito lidé přejí, pokud by docílili odsunu vojsk. Demokracie Tigridova přesvědčení by to asi nebyla.¹¹⁶

¹¹⁴ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 218-220

¹¹⁵ Politická emigrace v atomovém věku, Pavel Tigríd, Prostor, Praha 1990, ISBN 80-85190-00-1, 137 s., s. 98

¹¹⁶ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 227

5.10. Charta 77 a sledování StB

Chartu Pavel Tigríd velmi vnímal a podporoval, i když o ní měl povědomí jen ze zahraničního tisku. Později se pokusil o srovnání s polským hnutím Solidarita. To pokládal za velmi pokrokové a dosahovalo podle něho úroveň, které se v Československu nikdo nedosáhl. Zatímco Solidarita byla prý symbolem spojení všech Poláků, včetně dělnictva, Charta 77 měla v podstatě intelektuální základ, který měl velmi malou šanci oslovit dělnickou třídu. Polský přístup dával domácí scéně za vzor dlouhá léta.¹¹⁷

Díky svým postojům byl Pavel Tigríd po mnoho let v hledáčku Státní bezpečnosti, která ho hlídala dokonce i v jeho novém francouzském domově. Někteří z agentů se dokonce dostali do jeho bezprostřední blízkosti, navštěvovali ho doma nebo přispívali do Svědectví. Toto sledování neslo nepříjemné následky nejen pro Tigrída, ale samozřejmě i pro jeho přátele. V roce 1977 byl proto zatčen jeho přítel Ota Ornest za korespondenci s Paříží, ve které Tigrídovi posílal dopisy a texty Václava Havla a dalších disidentů.¹¹⁸

5.11. Osmdesátá léta, rok 1989 a léta po něm

Počátkem osmdesátých let byl Tigríd ve věku, kdy mnozí už pomýšlí na penzi. A právě v té době přišly první spekulace, zda vedení Svědectví nepřenechat mladším kolegům. Reagoval tím i na kritiku z řad mladého undergroundu, který byl v Československu v té době v plné síle. Například začínající novinář Ivan Lamper s časopisu Revolver Revue vyčítal Tigrídovi jeho přílišný exulantský sentiment. Tigríd podle něho nenabízí řešení nové generaci, která by měla dostat zelenou. Předat vládu mladším se pokoušel vícekrát. V roce 1982 se uvažovalo o jeho nástupcích. Nejsilněji zaznívala jména básníka Jiřího Gruši nebo Lídy Rakušanové. V roce 1984 chtěl redigování časopisu svěřit dalším mladším kolegům. Všechny tyto pokusy ale skončily pouze omlazením celé redakční rady. Ráz časopisu i nadále neúnavně určoval Pavel Tigríd. Nicméně kontakt s mladými

¹¹⁷ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 248

¹¹⁸ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 270

kolegy přímo vyhledával a neúnavně s nimi diskutoval a bral je jako oživení Svědectví.¹¹⁹

S Václavem Havlem se znali už od šedesátých let. Už v počátcích jejich přátelství poznal Tigríd ve Václavu Havlovi člověka, kterého v Československu dlouho postrádal. Jako muže, který povede společnost k demokracii. Od roku 1969, kdy se hranice mezi východem a západem ještě více uzamkly, zbyla oběma mužům jen korespondence.¹²⁰

Předělem v jejich vztahu byla polovina osmdesátých let a nástup Michaila Gorbačova k moci v Sovětském svazu. Pavel Tigríd si význam jeho osoby zpočátku příliš neuvědomoval a narozdíl například od Jiřího Pelikána ho považoval jen za dalšího komunistu v řadě. Přerod přišel tehdy, když začal pozorovat změny ve francouzské levici. Dosavadní tvrdí zastánci Kremlu a přesvědčení komunisté se najednou stali kritiky a de facto přešli na stranu Tigrída.¹²¹

Otevřenou podporu Václava Havla Tigríd projevil v létě 1989 v komentáři s názvem *Zpráva o stavu střední Evropy*. V něm Tigríd spolu s Jiřinou Šiklovou kritizují politickou situaci v ČSSR a hledají novou vůdčí osobnost, která by otěže v zemi mohla převzít. Jedno bylo Tigrídovi jasné hned. Politický vývoj nesmí sklouznout k novému Pražskému jaru. V reformní komunismus ostatně nikdy nevěřil a byl jeho odpůrcem. V tom se lišil jak od Dubčeka, tak od Gorbačova. Byl stále přesvědčeným masarykovcem a ideje první republiky mu byly i po dlouhých desetiletích blízké. Tady byla další odlišnost od Jiřího Pelikána. Ten Havla považoval za znamenitého bojovníka za lidská práva, ale odmítal, aby ho kdokoliv stavěl proti Dubčekovi.¹²²

Tigríd sledoval události 17. listopadu z domova v Paříži s velkým očekáváním. Když Václav Havel podal kandidaturu na prezidenta republiky, Tigríd pochopil, že to, za co

¹¹⁹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 283

¹²⁰ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 290

¹²¹ Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 292; Mýty v sutinách, Svědectví č. 77, 1986, s.9)

¹²² Tigríd, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 295-296

celý život bojoval, je tady. Do Prahy přiletěl 27. prosince. Když přišla nabídka stát se členem jeho týmu poradců, neváhal ani minutu a ve funkci setrval až do roku 1992. Velmi bolestně pak vnímal zejména rozdělení Československa na dva státy. Báł se o rozměry demokracie i o to, jaké vztahy obě rozdělené země naváží.¹²³

Žil střídavě v Praze a v Paříži. Když v roce 1994 přijal místo v Klausově vládě jako ministr kultury, jeho pobyty v českém hlavním městě se prodlužovali. Zároveň bylo jeho další ambicí přesídlit se Svědectvím do Prahy. První porevoluční čísla totiž měla velmi kladný ohlas. Vysněných padesát tisíc prodaných výtisků se ale ukázalo jako neuskutečnitelný sen a Svědectví na své popularitě výrazně ztratilo. Díky politickým funkcím navíc Tigridovi nezbývalo na psaní a redigování mnoho času. Své pocity a zklamání z rozpadu republiky proto umístil do posledního čísla Svědectví z roku 1992 v úvodníku *Republika hledá svého autora*. I přes mnohá zklamání byl optimistický jak z hlediska ekonomické, tak politické budoucnosti země. Po definitivním odchodu z veřejných funkcí v roce 1998 trávil velkou část roku s rodinou ve Francii, kde také poslední srpnový den roku 2003 umírá. Jeho pohřbu se zúčastnili vrcholní představitelé politické scény jako Václav Havel, Petr Pithart nebo Pavel Dostál.¹²⁴

6. Analýza rozdílů Listů a Svědectví

Tato kapitola se věnuje samotné komparaci a analýze zkoumaných médií. Svědectví a Listy jsou tu srovnávány na základě tří přelomových událostí československé i evropské historie. Konkrétně srpnových událostí roku 1968, podpisu Helsinské smlouvy z roku 1975 a konečně listopadu 1989 a sametové revoluce. V první části je nastíněna metodika a cíle. Po nich následuje samotná komparace obou významných exilových časopisů. Pro přehlednost jsou jednotlivá vydání zdrojována na konci každého odstavce přímo v závorkách. Dostupnost titulů a další podrobnosti jsou uvedeny na konci diplomové práce.

¹²³ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 300-301

¹²⁴ Tigrid, poprvé, , Pavel Kosatík, Mladá fronta, Praha 2013, ISBN 987-80-204-2026-8, 346 s., s. 318-319

6.1. Cíle a metody analýzy

Texty v obou exilových časopisech budou zkoumány na základě hodnocení jednotlivých událostí v československých dějinách 20. století. Obsahová a formální stránka bude analyzována na základě reflexe událostí ze srpna 1968, roku 1975 (Helsinské mírové konference) a konečně listopadu 1989 u obou periodik. Pomocí kvalitativních metod bude zkoumán obsah článků, jejich zaměření a podtext.

Exilová periodika byla studována na webu Ústavu pro studium totalitních režimů a na stránkách www.scriptum.cz, kde byla digitalizována. Detailní odkaz na příslušné stránky se nachází na konci diplomové práce.

Cílem analýzy bude na základě klíčových událostí postihnou rozdíly v tvorbě časopisů *Listy a Svědectví*. A to i s ohledem na obě vůdčí osobnosti zkoumaných periodik. Na konkrétních příkladech bude demonstrován odlišný postoj Pavla Tigrida a Jiřího Pelikána v klíčových otázkách poválečných dějin Československa.

6.2. Invaze vojsk Varšavské smlouvy očima Svědectví

Pavel Tigrid a celá skupina kolem Svědectví vnímala srpnové události jako akt obrovské křivdy a zrady ze strany Sovětského svazu a dalších zemí. V roce 1969 bylo vydáno rozsáhlé trojčíslo Svědectví, aby mohlo dopodrobna rozebrat veškeré aspekty vpádu vojsk a okupace. Hned v úvodu si bere tradičně slovo Pavel Tigrid. První stránky zpracoval formou dopisu . „*Vám pozdrav, paní Larisso*“ je jakýmsi poděkováním konkrétní osobě, která na Rudém náměstí v Moskvě proti invazi do Československa protestovala. Bylo to velké díky těm, kteří riskovali svoji svobodu a svým, byť velmi krátkým protestem, vyjádřili podporu lidem v tuzemsku.

Následné stránky jsou věnovány velmi detailnímu výčtu jednotlivých událostí, které okupaci Československa předcházeli. Setkáváme se tu s podrobnou historií od dob, kdy ve funkci skončil Antonín Novotný a nastala takzvaná „dubčekovská“ éra. Výčet obsahuje i jednotlivé projevy nejvyšších politiků, detailní popis jednotlivých kroků pražského jara, i záznamy z jednání s Leonidem Brežněvem a předokupační krizi.

„My vám po tomto jednání důvěřujeme, ale neopovažujte se nás zklamat; pak bychom museli sáhnout k nejhoršímu.“¹²⁵

I tato výhružná věta se ve Svědectví objevila. List chtěl co nejhluběji odkrýt zločinnost celé sovětské politiky, která podle Svitáka musela Československý proces zastavit zvenčí, když se jí nepodařilo jej rozvrátit prostřednictvím páté kolony dogmatiků v KSČ. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 259)

Již zmiňovaný Ivan Sviták sestavil rámci devátého ročníku Svědectví také „Desatero pro okupovaného intelektuála“, která je jakýmsi návodem pro přežití v těžké době. V této souvislosti je vhodné zdůraznit dva nejzajímavější body ze zmíněného seznamu: 7. *Svobodný člověk usiluje o své lidství, neusiluje o vládu a nechce být ovládnut. Svoboda je podstatou člověka a tkví v lidské praxi. Cesta ke svobodě není v hledání moci, v násilí, ale v chápání nesvobody.*

9. *Být radikální znamená věřit v rozum, angažovat se pro pravdu a jednat. Uvědom si, že nad gangstery světa vládne největší gangster – čas. Nedej se zahnat do bezpečí stáda, do jistot iluzí a do ochrany “realistů“.* (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 188).

První pookupační vydání je rovněž plné reminiscencí klasiků z 19. století, kteří kdysi také bojovali za národní zájmy. O autokracii a veřejném mínění se v Pražských novinách ze 6. dubna 1848 vyjadřoval Karel Sabina. Jeho odkaz a odkaz mnoha dalších literátů z období rakouské revoluce, je ve Svědectví velmi patrný. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 197).

Ve Svědectví je zmíněna další, nepříliš zveřejňovaná událost. A sice dotazy dopisovatele České tiskové kanceláře ze Spojených států Karla Krále na tehdejšího generálního tajemníka OSN U Thanta na konci července 1968. Král prostřednictvím tiskového mluvčího vznesl celkem tři závažné dotazy ohledně obrodného procesu v Československu. K překvapení se tajemník k situaci ve střední Evropě odmítl vyjádřit. Celá akce, která se později ukázala jako samostatný počín (bez vědomí redakce)

¹²⁵ Brežněvova věta při loučení s Dubčekem po jednání v Čierné nad Tisou (citováno V. Biľakem na plénu ÚV KSČ v listopadu 1968)

redaktora Krále, vyvolala obrovskou vlnu zájmu ze strany ostatních, zejména západních novinářů. Panovalo totiž značné podezření, zda Král není pověřen Prahou nebo Moskvou jako „pokusný balónek“. Když byly veškeré tyto spekulace vyvráceny, byl Thant zahlcen československou otázkou ze strany desítek žurnalistů. Ani v tomto případě a pod tímto tlakem se nevyjádřil. Pro mnohé bylo jeho mlčení velkým zklamáním. Od postupů Karla Krále se později distancoval i Černínský palác a po vpádu vojsk ho jeho zvědavost dokonce připravila o post redaktora ČTK. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 262).

Desátý ročník Svědectví se nese v duchu obrovské kritiky Gustáva Husáka, který je podle autorů ztělesněním normalizačních praktik, ke kterým režim pomalu přistupuje. Zavedení tuhé cenzury v tisku, televizi i rozhlasu nebo čistky ve zpravodajských redakcích. To vše je podle Svědectví negativní důsledek normalizace. (Svědectví, ročník X, 1969, str. 3).

Kromě Husáka a nové politické garnitury se Tigris nevyhýbá ani tématu Alexandra Dubčeka a kritiky některých jeho kroků. Vyčítá mu hlavně jeho nerozhodnost, malou politickou zkušenost a chorobnou váhavost zavést některé kroky. Na dalších stránkách podrobně rozebírá, zda bylo možné nebo moudré bránit se okupantům. V této souvislosti časopis přináší srovnání s Budapeští v roce 1956. Tigris každopádně ve velký posun po případném úspěchu Pražského jara příliš nevěřil. Nevěřil v jakoukoliv formu socialismu v Československu ani ve světě. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 79,81).

Tigris si v desátém ročníku všímá jednoho zajímavého fenoménu. V Paříži má jedinečnou možnost sledovat reakce francouzské levice na okupaci Československa. Podle něho vrazila celá akce klín mezi francouzské socialisty a komunisty. Poukazuje na značnou roztržičnost těchto politických sil a nekonzistentnost jejich názorů na dění ve střední Evropě. Pavel Tigris proto považuje socialismus ve Francii za neproveditelný. A to právě kvůli neustálým změnám názorů a fragmentaci levicové politiky. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 14).

Jaroslav Loula pak na straně 23 znovu potvrzuje názor celé redakce Svědectví. Jakékoliv pokusy o změny v satelitních zemích budou jakkoliv potlačena hlavním hegemonem východní politiky – Sovětským svazem. Loula považuje jakékoliv

ekonomické reformy bez západních trhů za nemožné. O tom svědčí i nový Sovětský požadavek, Ten hovoří o zvýšení podílu zahraničního obchodu se socialistickými zeměmi z dosavadních 70% na 85 %. Sovětský stát tak de facto odřízl Československu cestu k efektivnímu hospodářskému rozvoji. Sověti navíc stále víc tlačí na svoje výsadní postavení v rámci RVHP. A podle Louly se tak děje i přesto, že iracionalita takové ekonomické politiky byla v minulosti několikrát jasně dokázána. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 23-25).

Zajímavý je i další pohled Pavla Tigrida na osobnost Alexandra Dubčeka. V jednom ze článků je srovnáván s americkým prezidentem Kennedym: „(...) *sen Kennedyho (a jeho bratra) se rozplynul v kouři výstřelů dvou osamělých, poblouznilých fanatiků; sen Alexandra Dubčeka by patnáct měsíců škrcen a nakonec uškrcen a rozšlapán kolektivním úsilím zfašizovaných fanatiků moci.*“¹²⁶ Tigrid zároveň poukazuje na Dubčekovu snahu o demokratizaci totalitního režimu. Podle něho si ale soudruzi v lednu 1968 dali příliš velký, až nesplnitelný slib. Politicky prý Dubčeka skolil jeho nezdolný optimismus. Opět mu ze vyčítá jeho nerozhodnost a přehnanou váhavost u důležitých politických rozhodnutích. (Svědectví, ročník IX, 1969, str. 78).

6.3. Invaze vojsk Varšavské smlouvy očima Listů

Také první oficiální číslo Pelikánových Listů je pochopitelně věnováno srpnovým událostem roku 1968, ačkoliv je vydáván až od roku 1971. Zásah v Československu je tu jasně odsouzen. Na vůbec první stránce vidíme článek s názvem Proč nesmíme mlčet. V něm se autor zabývá hlavně potlačením tisku v Československu a nepřijatelné cenzuře v zemi. Média tak podle něj ztratila svoji základní funkci. A sice funkci tlumočnicka veřejného mínění. Rozdíl oproti Svědectví je tu zřejmý. Pelikán tu obhajuje myšlenky demokratického socialismu (jako velký příznivec Pražského jara). V tom je velký rozdíl oproti Tigridovi, který v reformu socialismu nikdy nevěřil. Pelikán tu jasně naznačuje své stále levicové postoje. (Listy, leden 1971, s.1)

Ve stejném čísle objevujeme stať Laurieho Aaronse, předsedu komunistické strany Austrálie, který invazi rovněž odsuzuje a poukazuje na to, že vývoj tím správným

směrem byl v ČSSR potlačen. Článků z „exotických“ komunistických zemích není v exilových časopisech příliš běžný. (Listy, leden 1971, s.2)

Náznačky pochybností o ideálech Pražského jara ve svém článku nabízí až Zdeněk Hejzlar, když vyjadřuje nejistotu, zda by případné nové vedení KSČ zvládlo špatnou hospodářskou a politickou situaci. Ekonomiku a rozhořčení lidí tak Hejzlar považuje za velmi těžký úkol k řešení. Navíc poukazuje na socialismus v československém prostředí, který byl prý nastaven pomocí nesmlouvané sovětské byrokracie. Ta byla podle Hejzlara v přímém rozporu a našimi hodnotami a tradicemi, které nastavila první republika a ideály prezidenta Masaryka. (Listy, leden 1971, s.6)

Na straně deváté ve článku Poučení z Polska nabízí Jiří Pelikán zajímavé srovnání s událostmi v Polsku roku 1970, kde intervence reálně hrozila. Na sever od československých hranic byl ale vpád podle něj jistě znamenal pravý masakr, protože dělníci a obyvatelé Polska by se tankům bránili. Celá věc byla nakonec vyřešena diplomaticky a vedla k odstoupení vůdce tamní strany Wladysława Gomulky. (Listy, leden 1971, s.9)

Hluboké rozhořčení se v Listech projevilo i s postupným zveřejňováním jmen těch, kteří měli podepsat zvací dopis pro tanky a vojska Varšavské smlouvy. V prvním čísle Listů tak nacházíme seznam prvních 25 (podle slov autora) vlastizrádců. Jsou mezi nimi známá jména jako tajemníci ÚV KSČ Vasil Biľak, Oldřich Švestka nebo Alois Indra s Antonínem Kapkem. (Listy, leden 1971, s.12)

Pelikán vyjadřuje v Listech obrovské antipatie vůči prezidentu Husákovi a v Listech není nijak ušetřen. Kromě cenzury v médiích vyzdvihuje i významné škrtky na půdě největší scény v zemi. V Národním divadle v Praze. Všechny zkoušky i představení musí být pod dohledem zástupce komunistické strany a v uváděných inscenacích se houfně škrtají nepohodlné pasáže. To se týká i humanistické hry Hoře z rozumu. To je podle autora jasným důkazem, kam to Husákova garnitura dotáhla. Hovoří se tu o slepé uličce, kam komunisté českou kulturu zavedli. Dokonce se v jedné hře cenzuruje i

¹²⁶ Svědectví, ročník IX, 1969, str. 72).

jméno švédského krále Gustava Adolfa, které příliš evokuje jméno prvního (generálního) tajemníka ÚV KSČ. (Listy, leden 1971, s.17-19)

Pelikánovy Listy se v mnohém odkazují na zahraniční komunistické strany a na tzv. Prohlášení Socialistického hnutí občanů. Lidem okolo Listů evidentně velmi záleželo na názorech ostatních socialistických stran i domácí levice. V tom je další z rozdílů oproti Svědectví, kde takové pasáže postrádáme. (Listy, leden 1971, s.20)

Další číslo se na titulní straně podrobně věnuje sedmi stům dnů Gustáva Husáka u vlády v zemi. Kromě klasické kritiky cenzury médií a literatury objevujeme nová jména těch, kteří v roce 1968 pozvali vojska a jejich seznam se tak rozrůstá. Je tu citován i článek z Moskevské pravdy v 22. srpna 1968, kde se píše o dopise, kterým některé stranické špičky zvou pět armád na pomoc socialismu do Československa. V Listech je zároveň zveřejněn i počet politických vězňů v zemi. (Listy II., květen 1971, s.10)

Listy se pak také vrací k Janu Palachovi a jeho odkazu. Článek nese název *Nenávist až za hrob* a reflektuje odstranění náhrobní desky i záplavy květin a věnců. Palachovu smrt je v dávána do souvislosti se smrtí Jana Husa, jehož popel byl v roce 1415 vhozen do Rýna a de facto byly jeho památka odstraněna. Doslova článek končí: „*Je to dost nepatrný rozdíl za těch pět set let*“ (Listy II., květen 1971, s.15)

V dalším čísle Listy otiskly úvodník *Mlýny politických procesů*, ve kterých se řeší celkem 19 případů odsouzení mladých lidí, kteří se sice hlásili k marxismu, ale odmítali vojenskou intervenci jako mezinárodní pomoc. Souzeni byli podle článku i mnozí vysocí představitelé armády a zejména pohraniční strážé. Soud je obvinil za to, že po srpnu nechali příliš mnoho lidí uprchnout přes státní hranici. A další a další žaloby se snášeli na osobnosti z kultury nebo médií. (Listy II., květen 1971, s.1)

Z čeho měli ale dle Listů komunisté největší strach, byl pohřeb spisovatele a scénáristy Jana Procházky (mimo jiné autora snímku *Ucho*). Na pietní akci měla proto eminentní zájem Státní bezpečnost, která celý obřad obrazově i zvukově zaznamenávala. Pohřeb navštívili i politici Pražského jara, spisovatelé a další umělci. Článek nabízí opět pohled do minulosti. Masová účast by prý neměla být pro režim překvapením. Vždyť už od pohřbu K.H.Borovského jsou takové pohřby spíše politickými manifestacemi. Pohřeb

reformisty Jan Procházky byl proto bedlivě střežen a považován za akci pravice. Na akci vystupuje se svou smuteční řečí i spisovatel Pavel Kohout. Celý přepis projevu v Listech také otištěn. (Listy II., květen 1971, s.3)

XXIV. sjezd ÚV KSČ je dalším z témat posrpnových listů. Jiří Pelikán v nich dává jasně najevo jeho zbytečnost a pokrytectví. Jeho načasování považuje za takt a nevкус, který byl běžný za Antonína Novotného. A Pelikán se skutečně nemýlil. K žádným změnám, které by se přímo dotkly obyvatel, nedošlo a celá akce vyzněla naprázdno. Lidé se prý spíše věnovali probíhajícímu hokejovému šampionátu ve Švýcarsku nebo přípravám na Velikonoce. (Listy II., květen 1971, s.20-22)

Listy pak na straně 32 referují o záměrném zatajování některých důležitých skutečností srpna 1968. Normalizovaná média prý „taktně mlčí“ například o zatčení legitimních představitelů komunistické strany a o jejich odvezení do Sovětského svazu, což nemá v dějinách obdoby. Jako důkaz je připojeno svědectví jednoho ze spolupracovníků StB, který se zatčení Dubčeka osobně zúčastnil. (Listy č. 3., květen 1971, s.32)

6.4. Reflexe okupace roku 1968

Oba exilové časopisy vnímají srpen 1968 jako jedno z největších ponížení v dějinách českého národa. Přesto se mezi oběma periodiky objevuje řada odlišností. Je to například přístup k Pražskému jaru jako takovému. Zatímco Jiří Pelikán a Listy v něm vidí velkou promarněnou šanci. Pavel Tigrid v jeho úspěch vlastně nikdy nevěřil. Komunismus považoval za systém, který nejde žádnými procesy zlidštit a vnést do něho demokratické prvky.

Listy ho naopak vnímají velmi pozitivně. S tímto se úzce pojí osobnost Alexandra Dubčeka, který je na jedné straně považován za hrdinu, který si prošel peklem (Listy) a na straně druhé naivním člověkem, který si se svými politickými kolegy kladl nespílitelné cíle. I když i Pavel Tigrid píše o Dubčekovi s velikou úctou, jeho statek obsahují více ironizujících prvků. Pelikán v socialismus s lidskou tváří evidentně velmi věřil a jeho zklamání je v Listech velmi patrné.

Obě periodika věnují okupaci velký prostor a několik čísel. V době vzniku nebylo zřejmě většího tématu. A to v celosvětovém kontextu. Kromě reflektování událostí v Československu ale stránky Listů i Svědectví obsahují další rubriky. Najdeme tu mnoho kulturních příspěvků jako jsou básně, krátké povídky, atp. stejně jako reakce zahraničního tisku (francouzské, italské, ale i britské a americké deníky). Objevují se zde jak důležité zahraniční agenturní zprávy a události, tak komentáře k nejnovějšímu dění v Československu i ve světě. Také grafická úprava textů, řazení a zalamování článků je v tomto období u obou titulů velmi podobné.

6.5. Helsinská smlouva pohledem Svědectví

Tato část rozboru se zabývá Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která probíhala od roku 1973 až do roku 1975 v Ženevě a v Helsinkách. Prvního srpna byl schválen závěrečný pakt mezi 35 účastnickými státy ve finském hlavním městě. Dohoda se týkala zajištění bezpečnosti v Evropě, stabilizace ekonomických podmínek nebo spolupráce v humanitární oblasti.¹²⁷

Pavel Tigrid se k této smlouvě vyjadřuje v článku Helsinky jako hůl. „*Třicet měsíců jednání přivodilo na svět cár papírů, který nemá ani smluvní, ani mezinárodně právní platnost.*“¹²⁸ Tato věta si nejvěrněji popisuje Tigridův postoj k Helsinkám. Podle něj nikdo nemůže nikoho nutit sjednaná pravidla dodržovat a respektovat je. Nelíbí se mu např. jeden dodatek, podle kterého se musí všechna vojenská cvičení s více než 25 tisíci muži hlásit. Od té doby – jak píše Tigrid – se uskutečnilo hned několik vojenských akcí ve střední Evropě. A jen proto, že se jich zúčastnilo „pouze“ 20 tisíc mužů, nikdo nic hlásit nemusí. Článek se věnuje i velkému vlivu Leonida Brežněva, který si prý vysloveně diktoval, které články Helsinské dohody jsou důležité a které méně. Tím podle Tigrida udělal z paktu ještě větší cár papíru, než předtím. (Svědectví, ročník X, 1975, str. 199).

¹²⁷ Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě [online], dostupné na: <http://www.osce.org/history> [8.11.2014]

¹²⁸ Svědectví, ročník X, 1975, str. 199).

Desátý ročník se zaměřuje také na ekonomické aspekty, které Ženeva s Helsinkami přinesly. Západní státy mají velký zájem na odbytu ve východní Evropě. Východ je naopak hladový po západních technologiích. Této zdánlivé symbióze, ale podle Svědectví k dokonalosti mnoho chybí. Oba bloky rozděleného světa mají velké zájmy v naftových zemích, která jsou součástí třetího světa. Objem vzájemného obchodu tak v celosvětovém měřítku naopak klesá a stěží se dostane nad 3% celosvětového obchodu. Dalším problémem je nízká kvalita výrobků z východu a jejich těžké uplatnění u obchodních partnerů na západě. Hlavní překážkou je ale podle Svědectví geopolitická situace, ve které panuje vzájemná nedůvěra a velké prostředky jsou do vyzbrojování armád. I mírová technologie totiž zdokonaluje tu vojenskou. (Svědectví, ročník X, 1975, str. 202-203)

O konferenci ale Svědectví referuje už o dva roky dříve, konkrétně ve 46. čísle. Článek nese název Sirény z Helsinek a zabývá se několika aspekty tohoto historického setkání. Podle Svědectví vznikla tato jednání z dvacetileté snahy Sovětského svazu o potvrzení současného rozložení sil v Evropě, přičemž se odvolává na silnou Evropu a ideály humanity a míru. Za snahou Sovětů sblížit se se západem vidí Tigris hlavně hospodářské důvody a obrovské ekonomické problémy největší země světa. I Československo se může otevřít západním trhům. Ale jen částečně a jen tak, jak SSSR dovolí. Mnoho západních delegací proto nebrala prohlášení o nevměšování a svobodě příliš vážně. Například Francouzi v čele s prezidentem Pompidouem poukázali na vojenský rozpočet sovětského svazu, který je prokazatelně mnohem vyšší, než sami deklarují. Ale Svědectví zároveň připomíná, že zdaleka ne všechny západní delegace měli o situaci daleko na východ od nich přehled. Spíš převládalo zmatení a neporozumění. (Svědectví, ročník X, 1975, str. 199)

6.6. Helsinská smlouva pohledem Listů

Také Listy Jiřího Pelikána se s Helsinské smlouvě staví skepticky. V šestém čísle Listů z roku 1975 zveřejňuje na straně 12 anketu československých občanů. Těm je položena jednoduchá otázka, jestli si myslí, že konference o spolupráci a bezpečnosti v Evropě pro ně má smysl a co od ní očekávají. 138 přiznalo, že vlastně nic. Výzkum pro Listy provedl Ústav pro výzkum veřejného mínění. Mladý sedmadvacetiletý dělník například říká: „*Víte, pamatuji se, jak v srpnu po naší okupaci v osmašedesátém cizina*

zapřísahala, že to Rusům nikdy nezapomene. Asi zapoměla, sedí s nimi za jedním stolem. (...) Čekám, kdy dostane Brežněv Nobelovu cenu míru.“ Podobných reakcí je v Listech celá řada. Výzkum byl proveden napříč profesemi a byly dotázány různé věkové skupiny. Mnoho lidí v úspěch konference nevěří, ale jen doufá. (Listy, ročník VI, 1975, str. 12-13)

V následujícím čísle už se Listy věnují Helsinské smlouvě podrobněji. Autor považuje dokument hlavně za cíl velmocí, které chtěli rychle potvrdit současné rozložení sil ve světě a zachovat status quo současné geopolitické mapy. Listy proto považují podepsaný kodex za uspěchaný. Všichni důležití účastníci Ženevské konference mají své vlastní vnitropolitické problémy a podepsání dokumentu v Helsinkách chtěli mít co nejdříve za sebou. Alexandr Solženicyn se o dokumentu vyjádřil jako o novém Mnichovu, kdy „*Západ opět prodal Východ*“. Autor článku je v tomto ohledu více zdrženlivý a smlouvu považuje jen za důsledek mnichovské zrady. Nikdo podle něj nemá šanci v politice cokoliv změnit. Ať už zvenčí nebo zevnitř. Podobně jako Tigridovo Svědectví se Listy zaměřují na pokrytectví tzv. třetího košíku Helsinské smlouvy o lidských právech. Autor článku si velmi dobře uvědomuje, že jakákoliv demokratizace je proti vůli Sovětů a že jedním z motivů, které vedly k podepsání bylo potvrzení současné sovětské garnitury v čele s Brežněvem a její politiky, kterou už mnoho let praktikuje. Na druhou stranu se Listy tak radikálně od Ženevy, resp. Helsinek nedistancují jako Svědectví. Do jisté míry to může doložit věta, že smlouva Československu nepomohla, ale také v ničem neublížila. Zdánlivě neutrální sdělení, které ale nejlépe vystihuje zbytečnost několikaměsíčního snažení desítek států celého světa. Třetí košík navíc není podle Listů žádným způsobem vymahatelný. Neexistuje totiž dokument, podle kterého by překročení jeho pravidel bylo trestáno nebo vymáháno. V tom Listy spatřují největší paradox celého dokumentu. (Listy, ročník VII., 1975, str. 2-3)

6.7. Reflexe Helsinské smlouvy (1.2.1975)

Svědectví se k této problematice postavilo jak eticky, tak hospodářsky. Považují schválený dokument na „cár papíru“, který pramálo vyřeší. Podle Pavla Tigrida sledují jak západní, tak východní státy hlavně ekonomické zájmy a třetí košík je jen jakýmsi

populistickým dokumentem. Jak Svědectví, tak Listy ho považují za právně nevyzpytatelný a tudíž zbytečný. Sovětský svaz v Helsinkách pouze potvrdil status quo, které platí de facto už třicet let. Svědectví je sice ve své rétorice poněkud ostřejší, názorově jsou si ale obě periodika v tomto ohledu velmi blízká. Podle obou třicetíměsíční konference nesplnila cíle, které si kladla. Ani nenaplnila naděje, které do ní vkládali lidé v Československu a celém východním bloku.

6.8. Rok 1989 v Československu a v Evropě pohledem Svědectví

Svědectví číslo 87 z roku 1989 velmi citlivě vnímá změny, které se od počátku roku 1989 začínají projevat ve východní Evropě. V dubnu byla v Polsku zlegalizováno hnutí Solidarita, které slavilo dvacáté výročí. Právě Polsko – jako několikrát předtím – dává Pavel Tigríd Československu za příklad. I když chápe historické a hospodářské rozdíly obou zemí, ukazují prý Poláci možnou cestu. Všimá si také překotného vývoje v Maďarsku, kde už parlament schválil svobodné volby v příštím roce. Tigríd se zároveň odvolává na odkaz Pražského jara, který už v roce 1989 neplatí. Není třeba polidštit neostalinský systém, je třeba skutečná přestavba celé Evropy. Jen v Československu, NDR, Bulharsku a Rumunsku jako by se nic nedělo a nehýbalo. (Svědectví, ročník 33, 1989, str. 519-521)

Československo podle Tigrida hledá pravého politického vůdce, který by zemi dovedl k demokracii. Nejvíce se bál někoho nerozhodného, kdo by chtěl jít cestou Pražského jara, které obecně neuznával. Vzpomínka na dobu před jednadvaceti lety byla příliš silná. V této souvislosti vyvstává jasné jméno – Alexander Dubček. O něm se začíná čím dál silněji spekulovat jako o člověku, který Československo vyvede zpoza železné opony a který pomůže nastolit demokracii. Tigríd vyjadřuje jasnou obavu, že politická garnitura, která se před více než dvaceti lety etablovala, neposune vývoj v zemi dopředu, ale právě o zmíněných dvacet let nazpět. Reformní komunismus, kterého se Pavel Tigríd tolik bál, totiž podle jeho slov k cíli nepoede. V této souvislosti píše jedno jméno. Václav Havel. Následuje dlouhý článek o osobnosti Václava Havla a o jeho věhlasu po celém světě. Autor zároveň vyjadřuje touhu, že se Havel jednou stane laureátem Nobelovy ceny za mír. Zmiňuje i rakouskou televizní soutěž a osmnáctiletou studentku, která na otázku o pronásledovaném československém spisovateli bez rozmýšlení odpověděla – Václav Havel. (Svědectví, ročník 33, 1989, str. 525-528)

Další číslo dopodrobna rozebírá revoluční kroky v Polsku a v Maďarsku. Těmto dvěma zemím a aktuální situaci na jejich cestě k demokracii je věnováno několik stran.

Následuje opětovná kritika pomalého a statického vývoje u nás nebo v NDR, Bulharsku a Rumunsku. O představitelích těchto zemích je ve Svědectví psáno jako o „karavaně zatvrzelých“, kteří si odmítají připustit nové poměry. Spíše než o samotné přesvědčení jim jde o udržení moci za každou cenu. To je případ jak Husáka nebo Jakeše, tak také Ceaucesca nebo Honeckera. Všichni tito pánové se vyznávají ze svých obav o budoucnost socialismu v Evropě. Vývoj ale podle Svědectví nelze zastavit. Sílí občanské iniciativy podporující protirežimní hnutí, šíří se zprávy o katastrofálním stavu československé ekonomiky. Lidé vidí, co se děje v okolních zemích a jasně reagují. (Svědectví, ročník 34, 1989, str. 752-753)

Tigríd poukazuje také na vzrůstající aktivitu disentu a lidí okolo Charty 77, kteří zůstávali po dobu normalizace víceméně skrytí. Podle něho je Evropa na prahu dekolonizace posledního impéria 20. století. Perestrojka v Sovětském svazu dává podle jeho slov velkou naději na změnu i v této zemi. Otevírají se dříve tabuizovaná témata (vražda Trockého, katyňský masakr, atp.) a chystají se ekonomické reformy. (Svědectví, ročník 34, 1989, str. 754 - 763)

Na stránkách Svědectví se objevuje i článek převzatý z Technického magazínu z roku 1989, jehož autorem je současný prezident republiky Miloš Zeman. Ve své době podává pravdivý obraz o hospodářství země a neúspěších socialistické ekonomiky a je ve své době považován za senzaci. Každý rok se, podle Zemana, Československo propadá hlouběji a hlouběji v životní úrovni, kvalitě života i kulturně: „*Podobáme se maratónskému běžci, jemuž soupeři už zmizeli za horizontem, takže se může optimisticky domnívat, že je v čele závodu.*“ Nejvíce Zeman kritizuje absenci zpětné vazby na všech ekonomických úrovních, která je podle jeho slov základním kamenem vývoje. Miloš Zeman byl jedním z prvních prognostiků, kdo přinesl tyto nelichotivé zprávy. Na podobné ekonomické problémy na dalších stránkách upozorňuje i francouzský historik Jacques Rupnik. (Svědectví, ročník 34, 1989, str. 774-775)

První polistopadové číslo vyšlo na začátku roku 1990, kdy už byla v Československu demokracie. Už z prvních řádků je jasně patrná obrovská úleva. Úvodník Pavel Tigríd

věnoval hlavně Svědectví a retrospektivě. Díval se do minulosti, až do roku 1956, kdy časopis začal vycházet. Byl velmi vděčný, že se konečně dočkal skutečně svobodné vlasti. (Svědectví, ročník 35, 1990, str. 3)

Důkladné analýze možného vývoje v Československu se pak Pavel Tigrid věnuje v článku Leninské dobrodružství skončilo. Co začíná? V něm se vrací až ke konci druhé světové války a vývoji v Evropě. Shrnuje se zde politika Sovětského svazu, která se s postupem let mnohem více odcizovala satelitním státům (Budapešť 1956, Československo 1968). Zároveň Pavel Tigrid poznamenává, že šance všech nových demokracií jsou teď otevřené a záleží jen na jejich představitelích a občanské společnosti, jak se k nově nabyté svobodě postaví. (Svědectví, ročník 34, 1989, str. 205-227)

6.9. Rok 1989 v Československu a v Evropě pohledem Listů

Také Listy se v předlistopadových dobách věnují dění v Polsku a v Maďarsku. Jak polský Sejm, tak představitelé Maďarska odsoudili vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa před dvaceti lety. Pelikán zároveň vyjadřuje obavu nad překotným vývojem u severních sousedů Československa. Považuje ho za příliš rychlý a unáhlený. Rychlý přechod k tržnímu hospodářství se podle něho nemůže podařit tak snadno a rychle jako například ve Španělsku, kde měli s tržním prostředím mnohem větší zkušenosti. Narozdíl od Pavla Tigrida je tak Pelikán v polské otázce poněkud zdrženlivější. Pelikán proto vyzývá k opatrnosti při podobných postupech v Československu. Protirežimní hnutí u nás nemají zdaleka tak masovou podporu jako Solidarita v Polsku. Československo má navíc úplně jiné historické zkušenosti a tradice, než Polsko. To, co funguje tam, nemusí zákonitě uspět v doma. Připouští i možnost nápravy a reformy z řad KSČ, která by mohla počínající hospodářské problémy zvrátit. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 3-4)

Na další straně najdeme článek psaný Alexandrem Dubčekem s názvem Jak se to mohlo stát? Hodnotí v něm své působení během Pražského jara a normalizační politiky, kteří neustále pravdu o vpádu vojsk překrucují. Oceňuje zároveň pozitivní vývoj v Polsku a Maďarsku, kde jsou věci tím správným směrem. Zároveň ale odmítá extrémní antisovětské a antikomunistické postoje. Podle něho jsou tyto krajní tendence ve

zmíněných zemích ne zcela šťastné a měl by se najít rozumný kompromis. Dubček zároveň hledá řešení krize socialistických idejí. Stále tedy do velké míry věří své myšlence z roku 1968 o možné reformě socialismu. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 7-8)

Na straně sedmnáct Listy otiskly prohlášení kardinála Františka Tomáška ze čtvrtého srpna 1989. Ten cítí sílicí napětí ve společnosti a prostřednictvím krátkého dopisu vyzývá ke klidnému dialogu mezi oběma stranami. Ty by se měly za každou cenu vyvarovat násilí a konstruktivně jednat. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 17)

Na dalších stránkách se autoři věnují současné situaci v komunistické straně. Podle nich jde v této době o udržení moci více, než kdykoliv předtím. Funkcionáři doufají, že fakticky i prohranou válku přečkají u svých koryt. Osmnáctý sjezd ÚV KSČ tak jen potvrdil, že kvůli funkcím není vyloučeno ani použití síly a moci. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 33)

Také v Listech dostává prostor Miloš Zeman a píše o nutnosti ekonomických reforem, které jsou naprosto nevyhnutelné. Hovoří o výrazném úpadku kdysi úspěšné země, která zabředává mezi chudé státy. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 37)

Číslo šest bylo už polistopadové a neslo se v duchu velké euforie z vítězství demokracie: *Stalo se to, co jsme si desítky let přáli a o čem jsme snili, ale o čem jsme nikdy nevěděli, kdy to nastane.*“ Pelikán oceňuje, že se nečekalo na Gorbačovův povel a lidé spontánně vyšli dne 17. listopadu do ulic. Výsledkem byl odstoupení hlavních představitelů normalizace a mravního a hospodářského úpadku v čele s Jakešem, Husákem, Indrou, Lenártem a dalšími. Pelikán také oceňuje náhlou proměnu lidí, kteří jsou k sobě najednou milejší, laskavější a jsou plni nových nadějí. Podle něho vstupuje Československo do úplně nové éry a můžeme litovat ztracených dvaceti let. Opět tu vidíme upnutí Jiřího Pelikána k Pražskému jaru, s jehož koncem se do roku 1989 nevyrovnal. *„Toto jaro v chladném listopadu by předčasně zamrzlo, kdyby se občané spokojili s odchodem několika zdiskreditovaných politiků, místo těžkého a dlouhého zápasu o demokratickou přeměnu naší společnosti.*“ (Listy, ročník XIX, 1989, str. 3-4)

Další stránky Listů jsou věnovány jednotlivým událostem, které začaly 17. listopadem. Jsou tu detailně popsány všechny demonstrace, vznik Občanského fóra, generální

stávka, manifesty divadelníků, atp. Na straně deváté je pak otištěn program Občanského fóra. V něm je shrnuto, čeho chce nová politická síla v zemi dosáhnout. Ať už v oblasti právní, politické nebo hospodářské. 1. prosince přišel po Polsku a Maďarsku s omluvou za intervenci roku 1968 další stát. Tentokrát omluva přišla z NDR. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 13)

Listy také informují o ocenění Václava Havla Cenou německých knihkupců. Ta je spolu s Nobelovou cenou míru považována za jednu z nejprestižnějších v Evropě. Osobnosti budoucího prezidenta se časopis věnuje velmi dopodrobna. Najdeme jeho texty, výčet jeho činů, atd. Václavu Havlovi se Listech dostává velké pocty i uznání. (Listy, ročník XIX, 1989, str. 37-42)

6.10. Reflexe roku 1989 v Československu a v Evropě

Rozdíl v reflexi událostí roku 1989 je velmi patrný. I když oba časopisy vnímají demokratizační proces s velkou úlevou, u Pavla Tigrida přicházejí obavy. Zejména pak z opakování Pražského jara, které skončilo neúspěchem. Vymezuje se hlavně proti opětovnému vzývání Alexandra Dubčeka. Podle Tigrida by to byl jasný návrat o dvacet let zpátky.

Naopak Listy a Jiří Pelikán vidí v Dubčekovi opět naději. Pelikán patří do skupiny, která v ideály Pražského jara stále věří. Dovede si také představit reformu přímo z řad KSČ, která by mohla změnit přístup a sama zajistit nevyhnutelné reformy. Věc, která je například pro Pavla Tigrida nepředstavitelná. Obě periodika dávají velký prostor procesům, které v roce 1989 probíhaly v Polsku a Maďarsku. Oba státy přitom dávají Čechoslovákům za příklad, i když zdůrazňují výrazné historické a politické rozdíly těchto zemí a Československa.

V Listech i ve Svědectví dostává prostor Miloš Zeman, který přišel s dosud ojedinělou kritikou ekonomické situace. Článek z Technického magazínu byl dokonalým zrcadlem soudobého hospodářství, které pomalu, ale jistě šlo k zániku. Na svoji dobu výjimečný článek vzbudil pozornost jak Jiřího Pelikána, tak Pavla Tigrida.

Oba pánové čekali na demokracii dlouhé roky v exilu a úleva z jejich slov byla patrná. Pohled na 17. listopad nebo osobnost Václava Havla je u obou víceméně podobně pozitivní.

7. Závěr

Rozdíl dvou exilových generací jsou po celou dobu souběžného vydávání Listů i Svědectví patrné. Vnímání února 1948, Pražského jara, nebo Helsinské smlouvy se u obou výrazně liší. Únor 1948 je ve Svědectví zmiňován sice ne tak často, ale z článků je jasně znát negativní postoj k této události. Listy naopak o únoru příliš nepíší. Zatímco totiž Jiří Pelikán byl po únoru velmi aktivní a podílel se na čistkách vysokých škol, Pavel Tigríd byl v té době dávno za hranicemi. Oba muže mnohé spojovalo a přeci byli tak rozdílní. Oba měli za války problémy kvůli svému politickému smýšlení i původu a oba se během okupace skrývali. Rozdíl byl ale v rodinném zázemí. Tady se střetávají dva světa. Pelikána přivedl staří bratr k myšlence komunismu. Pavel Tigríd byl zas vychován jako masarykovec a byly mu vštěpovány demokratické ideály první republiky.

Jejich osudy se tak de facto střetly až po srpnu 1968, kdy byl Pelikán za otevřenou podporu Pražského jara vyhozen z Československé televize a rozhodl se pro emigraci. Římské Listy i Svědectví v Paříži spolu poměrně živě spolupracovali. Najednou je spojila společná zášť vůči normalizaci. V otázkách roku 1968 se ale nikdy neshodli. Pro Pelikána byl Alexander Dubček hrdina, který by měl dostat ještě jednu šanci a podporoval ho v přelomovém roce 1989. Pro Pavla Tigrída byl socialismus s lidskou tváří mýtus, ve který nikdy neuvěřil. Socialismu není možné zreformovat. Hlavně díky tomuto pohledu a roku 1948 k sobě oba pánové nikdy úplně nenašli cestu, která by je přátelsky spojila. I přes rozdílná přesvědčení a osudy oba dva zůstávají velkými osobnostmi československého exilu.

8. Seznam použitých zdrojů

CACCAMO, F., Jiří Pelikán a jeho cesta za socialismem 20. století, Masarykova dělnická akademie, Praha 2008, 151 s. ISBN 978-80-7239-226-1

ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. 1948: Vítězný únor; cesta k převratu, 1. vyd., CPress, Brno 2012, 152 s., ISBN 978-80-264-0089-9

DIENSTBIER, J. a kol., Srpen 1968, 1.vyd., Práce, Praha 1990, 217 s., ISBN 80-208-0028-X

KAPLAN, K., Kořeny československé reformy 1968, 2.sv., Doplněk, Brno 2002, 425 s., ISBN 80-7239-135-6

KOLEKTIV AUT., Dějiny zemí koruny české II, Paseka, Praha 1992, 309 s. ISBN 80-85192-30-6,

KOSATÍK, P., Tigríd, poprvé, Mladá fronta, Praha 2013, 346 s. ISBN 987-80-204-2026-8,

PELIKÁN, J., Jiří Pelikán, OPS Občanský dialog, Praha 2003, 80 s.

PELIKÁN, J., Psáno z Říma, psáno ze Ženevy, Burian a Tichák, Olomouc 2013, 334 s., ISBN 978-80-87274-18-7

TIGRID, P, Dnešek je váš, zítřek je náš, Vokno, Praha 1990, 157 s.

TIGRID, P., Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, XYZ, Praha 2013, 306 s, ISBN 978-80-7388-756-8

TIGRID, P., Marx na Hradčanech, Barrister & Principal, Brno 2001, 187 s., ISBN 80-85947-76-5

TIGRID, P., KOTYK, P., Mně se nestýskalo; rozhovory, 1. vyd., Gutenberg, Praha

2010, 157 s., ISBN 978-80-86349-41-1

TIGRID, P., Politická emigrace v atomovém věku, Prostor, Praha 1990, 137 s. ISBN 80-85190-00-1

VACULÍK, L., Vzpomínka po čtyřiceti letech, Srpen 1968, 40 let poté, Sb. textů, CEP, Praha 2008, ISBN 978-80-86547-64-0, 228 s.

Webové zdroje:

ČASOPIS TOTALITA [online], dostupný: http://www.totalita.cz/1948/1948_0217.php

ČASOPIS AV ČR [online], dostupný: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html>

LISTY, časopis vydávaný v Římě Jiřím Pelikánem (1971-1990) [online], dostupné na: <http://www.ustrcr.cz/cs/digitalni-studovna> [12.11.2014]

SVĚDECTVÍ, časopis vydávaný v Paříži Pavlem Tigridem (1956-1991) [online], dostupné na: <http://www.scriptum.cz/svedectvi/index.html>

ÚSTR [online], Medailony vedoucích funkcionářů KSČ, dostupné na: <http://www.ustrcr.cz/cs/rudolf-slansky>

